

אמרי עובדיה

חוברת לקראת ט' באב
תשפ"ה

נכתב ונערך ע"י:

הרב **עובדיה יוסף שליט"א**
בן הרב יעקב יוסף זצ"ל

הלכות ומנהגי תשעה באב שחל במוצאי שבת שבת חזון

אדמו"ר הצמח צדק בספרו אור תורה נביאים וכתובים (ע' א'צו), מביא משם הרבי ר' לוי יצחק מברדיטשוב, שאיך יתכן שנקראת "שבת חזון" על שם ההפטרה שאינה לשבחן של ישראל? אלא הוא דבר גדול, שרומז לזה שמראים לכל נשמה בשבת זו את בית המקדש השלישי. משל לבן שקנה לו אביו חליפה יפה, והיה הבן משתובב, ונקרעה החליפה. וקנה לו אביו חליפה נוספת ושוב קרע אותה. ובפעם השלישית קנה, ולא נתנה לו, עד שישפר מעשיו. והיה מראה לו את החליפה לעיתים מזומנות, ואומר לו שתניתן לו אם ישפר מעשיו. כך בנמשל, הקב"ה נתן לנו בית ראשון ובעוונות חרב. נתן לנו בית שני ובעוונות חרב. אך הבית השלישי בנוי למעלה. ומראים אותו לנו בשבת זו על מנת לעורר אותנו לשוב בתשובה. הרבי מליובאוויטש הביא שמואל מהבעש"ט, שבכל יום ויום יוצאת בת קול ומכרזת "אוי להם לבריות" ועוד, והנשמה שומעת קול הכרוז, ועי"כ מתעוררים הרהורי תשובה. ולכן בתחילת היום יש לאדם יותר רוחניות, שקרוב יותר לשמיעת הבת קול. ומ"מ כמו שכותב בעל התניא בלקוטי תורה זו רק התעוררות בעלמא. אבל כאן, בשבת חזון, כשמראים לנשמה את המקדש בשביל שישפר האדם את מעשיו, יש לכך פעולה גדולה יותר. ושבת אותיות תשב, שהוא תשובה עילאה כדאיתא בתניא באגרת התשובה. ומעלת התשובה בשבת זו היא גדולה, כמובא בגמ' בחגיגה (ד) "כדרך שבא לראות כך בא ליראות", שהביאור הוא שכל שאדם מכין עצמו יותר, כך מקבל הארה גדולה יותר. ובירושלמי סוכה (פ"ה ה"א) "יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו רוח הקודש ונתנבא". וכן מובא ביוסיפון, שאפילו בבית שני, שנסתלקה הנבואה, היו שנתנבאו בזמן העלייה לרגל. וכאן שהקב"ה מראה לנו את בית המקדש השלישי יש התעוררות גדולה שאינה תלויה בנו. ומובא מהמגיד מקאזניץ שכל רודפיה השיגוה בין המצרים, פירושו "רודפי י-ה". ובשער הכוונות איתא, שכמה שבוכה ומצטער בימים אלו "דבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם", וזוהי הכנה גדולה לקראת הימים הנוראים.

וכתב בבעל שם טוב מגילות (מגילת איכה אות ב), על הפסוק "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", מפני שימים אלו הם ימי השבירה, וסיטרא אחרא רחמנא ליצלן גובר, ומי שמתחזק בה' בימים אלו ומתגבר על היצר הרע, ומפשפש במעשיו, ובפרט בקדושת יסוד הקדוש, משיג השכינה ביותר בימים אלו, וזה ברור למי שמשגיח בזה בימים אלו, וזה גם כן פירוש אם תוציא יקר מזולל וגו' (ירמיה ט"ו, י"ט).

ובאמרי אמת (פרשת דברים), כתב שאיתא בספרים (שפתי צדיק בשם הרבי מלובלין) כי שבת חזון היא עת רצון גדולה, וביותר כשחל בתשעה באב. ואיתא בשם השפת אמת (ברמתים צופים על תנדב"א זוטא מאמרים אות לו), שהקשה איך אפשר לעשות תשובה בשבת, וישב בשבתו כתיב (דברים י"ט) ומלתם את ערלת לבבכם, ומילב דוחה שבת. אבל הרי עיקר תשובה היא בשבירת הלב בשבת כתיב (ישעיה נח יג) וקראת לשבת עונג, שאסור להתאבל בשבת? ותירץ שבאמת בכל שבתות השנה קשה הדבר, אולם בשבת זו שיש בה קצת אבילות קל יותר לעשות תשובה.

ובמהרש"ם בתכלת מרדכי, איתא משם ר' אורי מסטרליסק זי"ע, שאמר שצריך לזוהר בכוונת התפלה בשבת חזון, כי היא מעלה את התפילות של כל השנה. היות והיא תפלה לעני כי יעטוף, תפלה בזמן עוני, לכן מעלתה גדולה ביותר שעוטפת ומעלה את כל התפלות כולם כדאיתא בזהר ח"ג (דף קצה).

הלכות תעניות

שאלה - אבל בטעות, האם ממשיך ימשיך ויתענה?

תשובה - ימשיך ויתענה. ואם אבל ככותבת (וי"א כזית, ע' הלכות קטנות) לא יאמר ענונו. וזה כדעת הזרע אמת והחיד"א, ושלא כדעת המשנה ברורה (סימן תקסח ס"ק ג), בשם הנהר שלום, שיאמר ענונו. **שאלה - אדם שצריך על האוכל ועדיין לא טעם, ונזכר שהיום צום מה יעשה?**

תשובה - סבא אומר שצריך לטעום, לחשוש מפני שלחשוש לדעה שאומרת שברכה לבטלה היא איסור דאורייתא, אבל לדעת האור לציון, והרב משה לוי בברכת ה', לא יטעם, כיון שהדין שמי שאוכל איסור, אפילו איסור דרבנן, לא מברך. ולשיטתם ואף שיש חילוק בין מי שאוכל איסור בעצמו לבין הבאוכל איסור בהיתר, כגון של במקרה של פיקוח נפש יש חילוק בין מאכל היתר בזמן איסור לבין איסור בעצמו, ולכן מי שאוכל בצום מחמת חולי כי הוא חולה מברך.

אבל כאן במקרה של השואל, שאין כאן היתר אכילה, לא יעזור מועילה הטעימה מה שהוא יטעם וישאר ועדיין עולה בידו לו ברכה לבטלה. אמנם, לשיטת סבא, כיון שטעם בכדי להתיר עצמו מאיסור ברכה לבטלה, לא נחשב שאוכל מאכל איסור. ולדעת החולקים הנ"ל, ההיתר ס"ל שלחולה הדבר מותר מחמת עצמו של הצום, שיש לו פטור, אבל להציל מברכה לבטלה הוא דבר צדדי.

עוד הדבר תלוי בדיון האם ברכה לבטלה היא דאורייתא או דרבנן, שאם הוא נאמר דרבנן לכו"ע אין להתיר לטעום, והטעם הוא מכיון שלא ירויח כלום, ומה לי לחלק בין איסור טעימה ומה לי איסור ברכה לבטלה. ולמעשה, כתב החיד"א, שרוב ככל הראשונים סוברים שברכה לבטלה דרבנן. רק לגבי בדעת הרמב"ם - שמן העתיק לשונו בסימן רטו - החיד"א בברכ"י לומד בדברי הרמב"ם שסובר שהוא מן התורה, ונדחק בסתירה בדברי הרמב"ם. והשיג עליו הרב זרע אמת, וישב את הסתירה, והעלה גם בדעת הרמב"ם שברכה לבטלה הוא מדרבנן, וכמש"כ בברכת יעקב סופר (ע' 87). אמור מעתה שלרוב הראשונים אין לטעום, וגם לדעת הרמב"ם שהוא מחלוקת. ולכן לדינא שב ואל תעשה עדיף, ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו, לעולם ועד לתיקון הברכה לבטלה.

שאלה - עברייני שאוכל בצום באיסור ולא בהיתר, האם יברך על האוכל?

תשובה - לפי כל האמור לעיל יוצא שלכו"ע עברייני שלא צם (כאותם הצמים רק רק ביום כיפור ותשעה באב), ודאי שנחשב למאכל איסור ואסור ואין לו לברך על האוכל, ואפילו שהוא רק איסור דרבנן, ומוסיף חטא על פשע.

שאלה - כשיש רק ששה מתפללים שמתענים, מה הדין לעניין ענונו וקריאת התורה?

תשובה - מרן (בס' תקסו סעיף ג), כתב שאין ש"ץ אומר ענונו כברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש עשרה שמתענים. אלא שהביא החיד"א בעבודת הקודש תשובה מהמהר"ם בן חביב בקול גדול (סימן יד), שכל דין זה דוקא בתענית ציבור שהקהל קיבל על עצמו על כל צרה שלא תבוא, אבל בד' צומות שהם מדברי קבלה סגי די בששה מתענים כדי שיאמר ענונו בברכה. וחלק על מרן והקשה והראה סתירה בדבריו, שבס' תקסה (סעיף ג) כתב ששליח ציבור יאמר ענונו גם בשחרית ואין חשש שמא יאחזנו בולמוס, "שאי אפשר שלא יתענו קצת מהקהל", הרי מדבריו כאן שאין צריך שכל העשרה יתענו.

וכתב השדי חמד שכן המנהג פשוט בארץ ישראל שמספיק שדי בששה מתענים. אבל האור לציון כתב לחלוק, שהאחרונים לא ראו את דברי המהר"ם בן חביב, שנדפס רק בשנת תרס"ז, שחולק על מרן להדיא, והם חשבו שלא חולק, אלא בדעת מרן איירי. ובישוב הסתירה בדברי מרן הביא הבה"ל (בס' תקסה), משם הגר"א ומאמר מרדכי, שתירצו שכשיש עשרה שכוונתם להתענות, לא חוששים לבולמוס, שעכ"פ ישאר מעט בתעניתו, ולא מיחזי כשיקרא. אבל כשאין עשרה מלכתחילה לא נחשב שליח ציבור של תענית, וכן העיר בחזו"ע ונשאר בצ"ע. ולכן לדינא סב"ל ולא יאמר ענונו כברכה בפני עצמה.

אמנם, אבא היקל בזה בששה מתענים, באופן שלא שואל ומברר אם השאר האם מתענים. והיות ויש כאן ס"ס להקל שמא סגי ששה, ושמא יש כאן עשרה, ובכה"ג אין צריך לברר את הספק, כמש"כ רבים מהאחרונים, ובשו"ת מהרש"ם חלק א סימן סח. ויסוד הדברים מהגמרא בנדה טו. וטושו"ע יו"ד סי' קפד סעיף יא. וע' טה"ב ח"א ע' קלה, ובספר החינוך (סי' רמד). לענין שחיטת אותו ואת בנו. אך יש לפקפק בזה טובא, אבל כאן יש ספק ספיקא להקל. אך הספק שלא צריך עשרה הוא לא שקול כלל, שלא נראים דברי מהר"ם ב"ח כלל. וצ"ע.

ולענין הוצאת ספר תורה, אפשר להוציא, ולצרף את שיטת התיקון יששכר הסובר שתמיד אפשר בעשרה להוציא ספר תורה ולקרוא בברכה. וכך נוהגים התוניסאים כשיש חתן, לקרוא ואברהם ברך. וכך פסק הבן איש חי, כשעשו בבגדד שני ימי פורים מספק (שמצאו בתים ישנים וחששו שהם מימות יהושע והיום יודעים בבירור שזה היה רק 800 שנה), שאפשר לצרף את שיטתו של התיקון יששכר ולהוציא ס"ת, וכ"כ בחזו"ע שיש בזה ס"ס, אבל אמת שהתיקון יששכר רק אומר שמרן הסכים לקהילתם, אבל לא שכן דעתו לברך, וכן העלה להחמיר בזה ביב"א חלק יא * גם יש לחשוב ולומר שהיות ואין עשרה מתענים יודה תיקון יששכר שלא מועיל. ולא דומה למקרים אחרים בזה. אמנם בחזו"ע לענין תענית אסתר צירפו לס"ס. ואם נופל התענית ביום חמישי ובכל אופן קוראים בשחרית בתורה, האם יכולים לקרוא את של התענית, הדין תלוי במחלוקת האליה

רבה, שמיקל לקרות ויחל. וחולק עליו בזרע אמת (סי' פו דף צא). והוב"ד בחזו"ע (ע' קיד) והחמיר בזה, ולמעשה מי שמיקל יש לו על מי לסמוך, אבל לכתחילה סב"ל ויקראו פרשת השבוע, במקרה שאין עשרה מתענים.

ולגבי ברכת כהנים, עדיף שלא יעלה כהן כשאין עשרה מתענים, אף שיש שגם בזה יתכן לצדד שיש"א שאם הכהן מתענה, אפילו שהציבור לא מתענה עולה, ובחזו"ע החמיר בזה, ולא כדבר יהושע שהסתפק בזה. ע"ש.

שאלה - האם יש לחנך קטנים לצום?

תשובה - המרוקאים נוהגים לחנך, אבל שאר ספרדים לא מחנכים כלל. וכן דעת מו"ז והאור לציון, והדבר תלוי במחלוקת הט"ו והש"ך בהבנת דברי מרן בהל' אבילות, האם מחנכים קטנים לאבילות. והספרדים נוהגים כהש"ך שלא מחנכים, ותולים שעד שיגדל יבוא משיח ולא יהיה אבילות וצומות. והאשכנזים נוהגים כהט"ו שמחנכים לאבילות. ויסוד המחלוקת במש"כ ביו"ד סי' שמ (סעיף יא) "מקריעין לקטן מפני עגמת נפש" האם זה משום דין אבילות לכל דבר. ומספר בספר מזבח אדמה, שהיה ראש"ל צ' בזמן החיד"א, שאשתו נפטרה והשאירה אחריה ונשארה ילדה קטנה, שלא באה ללויה ולא קרעו לה, כיון שרק בלויה ישנו הטעם של בו עגמת נפש. ואבא מספר סיפר שכשהיה ילד כבן עשר, נפטרה אחותו רחל, ובבית ישבו שבעה, ושלחו אותו לתלמוד תורה כרגיל בימי השבעה, ולא נהגו איתו כלל בדיני אבילות. וע' לקמן בדין בשר ויין לקטנים. וע' בתוספות יוכ"פ יומא דף פ"ב, ובמשנ"ב סי' תק"נ ה' ובמהרש"ם בארחות חיים תקנ"ד ד בשם הרמ"ע מפאנו, שאין לחנך קטנים לצום.

שאלה - מאיזה חודש מעוברות לא מתענות?

תשובה - ביחוד סבא כתב, שפטורה מתענית שרק משלשה חרשים, שהוכר עובריה. ואם מקיאה, לא תתענה מארבעים יום ומעלה, כמש"כ היעב"ץ במו"ק. אמנם למעשה, כיום שיש חולשה, ולדברי הרופאים שילוש מההיריונות נופלים בשלבים ראשונים, לכן יש להקל משהיה שילוש שהיא בהריון, וכך היתה דעת האבא, וכ"כ באור לציון והרב נאמן. וע' לקמן בדין מעוברות בתשעה באב מזה.

שאלה - מי שרוצה לקום ע"מ לאכול ולשתות קודם עמוד השחר, ולאכול ולשתות ולא עשה תנאי מה יעשה?

תשובה - השו"ע (סימן תקסד), החמיר שגם לשתיה צריך תנאי, אמנם הגר"מ אליהו כתב בסידורו שהמנהג להקל בשתיה, וכוננתו בצום גדליה בשעת הסליחות. שאז היה מנהג בזה, וה"ה בשאר הצומות.

ואם עשה כיוון שעון מעורר בכדי להתעורר מוקדם, הרב בית נאמן (בשנת תשעו פרשת כי תבוא), אמר שעצם הכנת השעון הוא מעשה, ויש להחשיבו לכתנאי לכל דבר וענין. על אף שהאחרונים כתבו שצריך התנאי צריך תנאי שיהיה מפורש בפה כמש"כ גם באור לציון. ואין כאן מחלוקת.

שאלה - לאיזה זמן של עמוד השחר יש לסמוך לענין אכילה קודם התענית?

תשובה - לכתחילה יש להחמיר זמן ראשון של עמוד השחר להחמיר לענין תענית שהוא בשעה 5.05 ובדיעבד אם סומך על שבעים ושתיים דקות שלא זמניות שהוא בשעה 5.24 (לפי אופק בית שמש), יש לו על מי לסמוך.

אבא זצ"ל, היה אומר שצריך להחמיר שיהיה מעמוד השחר הראשון שהוא תשעים דקות זמניות. והגר"מ אליהו נקט כבא"ח שהוא דין גמור, אבל אור לציון (בהלכות שבועות), אמר שהוא רק לחומרא (ולא ללמוד בלא ברכות התורה אם היה ער כל הלילה) ולא להקל (לא לברך ברכות, וע' בקול אליהו תופיק ח"א מזה. ומ"מ לשתי דיעות הללו צריך להחמיר.

וצריך לזהר מאוד בפרט בצום עשרה בטבת מהחישוב בלוח של אור החיים, שהזמן של עמוד השחר אצלם מלבד שהוא 72 דקות כעיקר הדין, גם ביום הזה הוא גם מאוחר ביותר שהוא רק כשעה קודם נץ החמה, כיון שמחשבים לפי שעות זמניות של אורך היום ובזמן הזה היום קצר ביותר, והוא על פי הרמב"ם בפירוש המשניות (בפ"א משנה א), אבל בבית נאמן (גליון 150 אות ט), האריך לומר שאין זה התרגום האמיתי ללשון הערבית, ואי אפשר לומר שהוא זמניות, אלא רק הכוונה לפי המעלות, ע"ש. וכמו כן העלה בזכר יהוסף שווארץ (ברך כד), והב"ד במלמד להועיל (סי' ל אות ג). וכל חישובי כה"ח הוא על פי דבריו כנודע. וע' בירחון אור תורה (טבת תשנ"ה סימן מ"א).

שאלה - אדם שלא הספיק בליל התענית לעשות תנאי בלילה אחרי שישן, ונרדם בנסיעה או בשיעור תורה האם יכול לאכול עדיין. תשובה - נראה שיכול לאכול עדיין.

תשובה - על אף שהביא בחזו"ע ת"ב (עמוד יב), הב"ד השד"ח במכתב לחזקיהו (דף י) שהחמיר שאם ישן על גבי השלחן נחשב להיסח דעת ואסור לאכול אחר שינה שכזו, ע"ש. הנה שם הביא את דעת הרב אות אמת שסובר שיש חילוק בין תענית לברכות התורה, שלענין תענית א"צ שיהיה על מיטתו משא"כ לענין ברכות התורה צריך שיהיה דוקא על מיטתו. וחלק עליו השד"ח וסובר שהדברים שונים, ובעי דוקא שינת קבע, אבל חידש שאין צריך ממש על מיטתו, וכל שינת קבע הוי היסח דעת ומתחייב, ע"ש. ולכן כשאדם נרדם בלי רצונו או ברצונו בישיבה אין זה שינת קבע, אלא שינת עראי, אבל אם הניח ידיו על השלחן ונרדם הוא שינת קבע, היות ויש כאן היסח דעת וככה החליט לישון, ולא על מטתו, ויכול לישון ככה שינה ארוכה, ולא דומה לאצילי ידיו שבסוכה כו. שהוא שינת עראי, שהוא סוג שינה שמניח אצילי ידיו על ברכיו ויושן על ידיו שהוא שינת עראי מאוד ובוה אין ספק גם לענין תענית וברכות התורה. וכ"כ בברכי יוסף אורח חיים סימן מז אות ה' שהב"ד הרב שערי ישועה. לפ"ז יוצא חידוש גדול לענין ברכת התורה ולא כמו שסתם ביב"א חלק ח (סימן ה), ובהלכה ברורה בסימן מז שצריך על מטתו.

אך לכתחילה עדיף יותר שמתחילת הלילה יעשה תנאי, שמא ירדם עראי ויכנס למחלוקת זו. אבל עיקר התנאי צריך להיות לפני השינה.

שאלה - שליח ציבור שטעה, ולא אמר עננו, והחל מילת רפאינו בלבד האם ממשיך או חוזר לומר עננו?

תשובה - בפשטות דברי הבית יוסף משמע שכל עוד שלא גמר ברכת רפאינו חוזר. וכן העלה בכה"ח (סימן קיט סעיף ד ס"ק כג), משם הרמ"ע ושאר הפוסקים בתורת המועדים (סימן ג ס"ק ט ע' עה), ולא כדעת העו"ת שרק במקרה שאמר מילה אחת חוזר, וכן משמע מדברי המהרש"ל, ע"ש. והנה באמת לשון מרן בשו"ע דידן הוא "אפילו לא גמר רק רפאינו", ומשמע כל עוד שלא אמר בא"ה שחוזר, וכן משמע בהדיא בב"י, אמנם בשו"ע הראשון, שהוא דפוס ויניציה בשנת שכ"ה, וכן בשנת שלד כתוב, "לא התחיל רפאינו", והוא לשון משושב, שהרי אם לא התחיל לומר רפאינו מה לא מתעוררת הבעיה בכלל, וצריך ויש לומר שצריך להוסיף את המילה "רק", והכוונה אפילו לא התחיל רק את המילה רפאינו מ"מ חוזר, ומשו"ע שנת ש"ל והלאה מובא בנוסח דידן. ומאחר שהוא סב"ל, שב ואל תעשה וא"ת עדיף, שאפילו אמר מילת רפאינו לא חוזר. וכ"פ מו"א זצ"ל.

והסברא בזה, שראינו בדין של יעלה ויבוא, שאם החל מודים חוזר לראש, ולכאורה ה"ה לנ"ד, אך התם שם הויא הזכרה בתוך ברכה, משא"כ כאן שהוא הוא שמפסיד ברכה בפ"ע, ולכן יכול לחזור. אך ההסבר כאן הוא שבגמרא במגילה (יז): איתא שגואל ישראל קאי על צרות הפרטיות, [ולא כמו את צמח שהולך על הגאולה עתידה וכמש"כ בשער הכוונות], ולכן הסמיכו את עננו לגואל ישראל, ולכן אם החל ברפאינו לא חוזר. ולמעשה סב"ל ולא יחזור.

שאלה - אדם שלא הספיק בליל התענית לעשות תנאי בלילה אחרי שישן, ונרדם בנסיעה או בשיעור תורה האם יכול לאכול עדיין. תשובה - נראה שיכול לאכול עדיין.

תשובה - על אף שהביא בחזו"ע פורים (עמוד יב), הב"ד השד"ח במכתב לחזקיהו (דף י) שהחמיר שאם ישן על גבי השלחן נחשב להיסח דעת ואסור לאכול אחר שינה שכזו, ע"ש. הנה שם הביא את דעת הרב אות אמת שסובר שיש חילוק בין תענית לברכות התורה, שלענין תענית א"צ שיהיה על מיטתו משא"כ לענין ברכות התורה צריך שיהיה דוקא על מיטתו. וחלק עליו השד"ח וסובר שהדברים שונים, ובעי דוקא שינת קבע, אבל חידש שאין צריך ממש על מיטתו וכל שינת קבע הוי היסח דעת ומתחייב, ע"ש. ולכן כשאדם נרדם בלי רצונו או ברצונו בישיבה אין זה שינת קבע, אלא שינת עראי, אבל אם הניח ידיו על השלחן ונרדם הוא שינת קבע, היות ויש כאן היסח דעת וככה החליט לישון, ולא על מטתו, ויכול לישון ככה שינה ארוכה, ולא דומה לאצילי ידיו שבסוכה כו. שהוא שינת עראי, שהוא סוג שינה שמניח אצילי ידיו על ברכיו ויושן על ידיו שהוא שינת עראי מאוד ובוה אין ספק גם לענין תענית וברכות התורה. וכ"כ בברכי יוסף אורח חיים סימן מז אות ה' שהב"ד הרב שערי ישועה. לפ"ז יוצא חידוש גדול לענין ברכת התורה ולא כמו שסתם ביב"א חלק ח (סימן ה), ובהלכה ברורה בסימן מז שצריך על מטתו.

אך לכתחילה עדיף יותר שמתחילת הלילה יעשה תנאי, שמא ירדם עראי ויכנס למחלוקת זו. אבל עיקר התנאי צריך להיות לפני השינה.

שאלה - האם יש לסמוך על המנהג לברך ברכת כהנים בבית השמשות? ומה הדין שכחל תענית עשרה בטבת בערב שבת?

תשובה - המנהג שנושאים כפים בבית השמשות ובפרט בנעילה של יו"כ, וכפי שכתב באור לציון ח"ד. ואפילו בערב שבת, אבל צריך להשתדל מאוד לא להגיע למצב שכזה.

ואף כשחל בערב שבת דעת מו"א זצ"ל שיש לעשותו בבין השמשות, וצ"ע לכאורה כיון שיש כאן תרתי דסתרי כי כבר קיבל הכהן שבת לפני השקיעה. וצריך לומר ש"קבלת שבת" אינו לילה, וכפי שהביא הבית יוסף ביו"ד סימן קצו שלעשות הפסק טהרה אחר קבלת שבת מותר. הרי שדינו כיום ולא כליל.

אמנם בגליון 44 התקשנו הרבה משם מו"א זצ"ל בדעתו של מו"ז בזה, שמאחר וברכת כהנים לכהן שנשא כפיו כבר בבוקר "אין בה חיוב" אלא רשות וכמש"כ בס"י ק"ח סעיף ב, ואפילו אומרים לו לעלות לא צריך לעלות, ואינו עובר בעשה, איך מתיר לישא כפים בבין השמשות ביחוד חלק ו (סימן מ, וע"ע ביחוד ח"ז), והלא העלה בהליכות עולם שלא לברך בבין השמשות כשאין בו חיוב, כגון בטלית שהיא ג"כ מצוה קיומית (שהרי אם אין לו בגד של ד' כנפות פטור), שאין לברך בבין השמשות וכמו ששמעתי ממו"ז. ולא כמו בתפילין שמתיר לברך בבין השמשות בס"ס (כמו הס"ס שעושים בספירת העומר). אמנם במשנה אחרונה בחזו"ע ימים נוראים העלה שאם מברך על הטלית בין השמשות יש לו על מי לסמוך, הרי שנטה יותר להקל בזה. אך עדיין הוא לא כברכת כהנים, מכיון שבציצית יש טעם יותר לברך כיון שבמג"א בהדיא כתב לברך בביה"ש, ורע"א בסימן יח התקשה על דבריו, וכתב שאולי הוא ס"ס שמא הלכה כרא"ש שבגד יום חייב לילה ושמא יום הוא ועדיין צ"ע, ועוד צידד כמהר"ל (ס"י קנ"א אות ז), שאפשר לברך בבין השמשות כיון שראויים עדיין את הציצית, ומצוותה תלויה בראיה כמו בתחילת זמנה, ע"ש. ולפי זה ברכת כהנים חמור יותר. וצ"ע. ולכן דעת מו"א שגם בטלית בבין השמשות יש לברך כברכת כהנים.

ונראה לי שבין השמשות יש לברך כהנים א. על פי החת"ס בס"י ק"ח סעיף ג שברכת כהנים בכל תפלה הוא מדאורייתא, ומה שהשו"ע כתב שאין חיוב, הוא דוקא באותה תפלה במנין אחר וע' בהלכה ברורה (ס"י ק"ח ע' שלב), ועפ"ז מובן שבמנחה הוא דאורייתא. ב. לפי שיטת החרדים שישראלים המתברכים גם מקיימים מ"ע מדאורייתא, מובן כיון שבדרך כלל ישנו אחד בציבור שלא שמע ברכת כהנים בבוקר, ואז הכהן מברך בבין השמשות להוציאו י"ח דאורייתא. וקשה להגדיר את הישראל כמצוה לא חיובית ודוק.

שאלה - אדם שפטור מהתענית ורוצה להחמיר על עצמו ולהתענות, באופן שאין בו שום סכנה כלל, האם יכול ותבוא עליו ברכה, או שהוא בגדר פטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט?

תשובה - יכול להחמיר על עצמו ולצום ותבוא עליו ברכה.

בחזו"ע פורים (ע' לט), העלה שאסור לחולה להחמיר על עצמו ולצום, וצ"ע לסי' תקנ"ד סעיף ה בכה"ח בס"ק כט, ושם הביא מחלוקת האם יולדת תוך ל' יום שלא צריכה לצום, והיא מרגישה חזקה וראויה לצום, האם חייבת לצום, ובשו"ת זכרון יוסף (ס"י כא), כתב, שחייבת, והביאוהו במחבר"ר זכור לאברהם שערי תשובה (אות ז), אבל בשו"ת שמלת בנימין (דף ה), דחה דבריו וכן במהר"ם מרוטנבורג אחרונים (ס"י טו), שבפרט בחשש חלל הגוף אין להחמיר בשום אופן, ע"ש. ובמשנ"ב החמיר. ומזה למד חזו"ע שכל חולה שאין בו סכנה אסור לו לצום, ואמנם יש לחלק שכל זה ביולדת, שפעמים שחושבת שמרגישה טוב, ויכולה להזיק לעצמה.

וכמו שראינו מחלוקת גם גבי יוה"כ, האם יולדת תוך ג' ימים רוצה לצום, כי מרגישה שיכולה לצום, האם יכולה להחמיר על עצמה ולצום, וע' יב"א ח"ז (ס"י נג), שהעלה שאסור להחמיר, ולא כתשובות והנהגות ח"ב (ס"י רפו), שכתב שיכולה להחמיר, וכתב במנחת שלמה ח"א (ס"י ז בהערה), שאף שיש שיכולות לצום כמו שאומרים הרופאים, מ"מ נראה שחכמים עקרו לגמרי את הצום שמא יסתכנו שאם יחשבו שיכולות לצום ויצומו, ואפילו במעת לעת לשעה אחת, ע"ש. וכמו כן בנ"ד אפילו שהוא רק שלשים יום ולא שלשה ימים, אבל יתכן ותצום ותחליש את עצמה מאוד.

משא"כ לענין של חולה שיש לו דבר שידוע מה טיבו, ורוצה לצום, נראה לענ"ד שיכול להחמיר על עצמו להשתתף בצער הציבור, וודאי שעושה טוב, ובתנאי שלא יסכן עצמו. ודוק.

אמנם גם בספר החגים להגר"מ אליהו כתב שאם החולה מצטער אסור לו לצום, כמו שאסור להחמיר במעוברות ומניקות. וככל גזירות חז"ל שלא גזרו במקום צער גדול. ועדיין לענ"ד שיש לחלק, שבשו"ע מיירי דוקא על מעוברות ומניקות שפטורות, שהטעם הוא משום צער העובר והתינוק, וכמו שאמר האור לציון, ולא שיש קולא בשאר צומות לאשה עצמה, ואין כאן שם של חולי לאמא שיש ללמוד לנ"ד.

ואין לחוש למה שאמרו חז"ל כל הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט, ואין ראייה מדעת מרן בסימן לב סעיף ו שסובר מרן לא לשרטט תפילין כיון ששם י"א שאם שרטט פסול, כמש"כ רבינו

שמחה והעיטור, ולכן אין שם רק חומרא, וע' בהלכה ברורה ח"ב (ע' רכז רכח).

ובשו"ת שבות יעקב ח"ב (סימן ל) כתב דש"ס דילן לא ס"ל כהירושלמי דכל הפטור וכו'. וע"ל בשדי חמד (מע' הכ' כלל טז בתחילתו ובאות ד ובאות ז) ובשו"ת מעשה אברהם (חאו"ח סי' כז דכ"א ע"א ד"ה ואפשר) ובשו"ת מהרש"ג (סימן לט) ובשו"ת אפרקטא דעניא (ס"י קמה ד"ה אכן) ובקובץ הערות וביאורים (גליון סוכות תשע"ב עמ' לה בסוגריים). ובזה מיושב מה שהקשו בעלון קול התורה (מיקסיקו תשס"ט, גליון ב עמוד ג) עמ"ש בתנא דבי אליהו (רבה פ"ו) שאדם ונח ואברהם קיימו את התורה, והרי הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ולהנ"ל י"ל שהתדב"א לא ס"ל כהירושלמי. וע' במבוא לשבת הארץ (אות ז), לבאר מחלוקת הראב"ד והרמב"ן במה שנהגו בארץ ישראל שמיטה שלרמב"ן הוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט משא"כ לראב"ד. ע"ש. אך ע' בשו"ח (מע' כ אות טז), שלא נאמר שנקרא הדיוט במקום שהשאר כולם חייבים, ולפ"ז מובן מדוע נשים במ"ע שהזמ"ג יכולות להחמיר על עצמן, וע' בקובץ שיעורים (ב"ב דף י אות נד), וכ"ש לענין אבילות על החרבן שכל המתאבל זוכה ורואה בנחמתה, וכמש"כ השו"ע בסו"ס תקנ"ד, וע"ע ביב"א ח"ג חיו"ד ס"י * וחלק ט ס"י נט, ובראש דוד פ' פנחס ד"ה ובאופן אחר אפשר. ובשבו"ר ח"ב (ס"י מד), גליוני מהר"י (ס"י רלב מג"א סק"ט). שו"ת באר שבע (ס"י כא) שער יוסף (ס"י ח).

שאלה - אדם שאינו חולה, אבל יודע בעצמו כבר שלש פעמים שאם יצום יבוא לידי חולי כגון מיגרנה וכדומה, וכשכבר בא החולי, ימשיך לסבול ממנו אפילו אם יפתח את הצום, האם יכול להקל ולא להתחיל את הצום?

תשובה - במקרה שמגיע למצב חולי שקשה לצאת מזה, כגון כאבי ראש חזקים המיקל יש לו על מי לסמוך.

לענין חולה שאין בו סכנה מו"א זצ"ל אמר שאם יודע שיבא לו מיגרנה וכדומה שפטור מלצום מראש ולא צריך לחכות לזה, ומצאתי כעין סמך לזה ממש"כ בשו"ח מערכת בין המיצרים (ס"י א אות ז). ע"ד רמ"א שמעוברת ומניקה מתרות לפתוח את הצום אם מצטערות הרבה שאין צריך שיגיעו למצב הזה אלא אם יודע מראש מותר.

בספר נשמת אברהם (ח"א עמ' תיב) כתב בשם הגרש"ז וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק לג' עמ' תקנ"ד). שהמתהלך כבריא אך יפול למשכב אם לא יקבל טיפול בזמנו כגון מי שסובל ממיגרנה נחשב כחולה שאין בו סכנה.

אמנם במשנ"ב דרשו הביאו מהגר"ש אלישיב שאמר שכל עוד שלא הגיע לא נחשב לחולה עדיין וצריך להגיע למצב של חולי, וגם אולי ה' ירחם עליו ויצליח לצום, אמנם ידוע שבמיגרנות וכדומה אם כבר מתחיל מאוחר מידי וקשה לעצור, והמיקל יש לו על מי לסמוך.

בין המיצרים

שאלה - האם יכול לברך שהחיינו בשבתות של בין המיצרים?

תשובה - המקור לאיסור לברך שהחיינו בימי בין המיצרים הוא בספר חסידים, שהביא דבריו בשו"ת מהרי"ל, ושם מסיים שיש מחלוקת לגבי שבת, ומסיים שנראה יותר שלא לברך, אמנם האחרונים לא ראו את דבריו ובספר חסידים סתם שלא לברך בשבת, וממה שהשו"ע השמיט את הסיים שיש מחלוקת גבי שבת, וסתם לא לברך משמע בהדיא שאפילו בשבת לשו"ע אסור לברך. אך יתכן שלא ראה רק את מהרי"ל בלי ס"ח. ושם לא הביא דין שבת. ודוחק. (ובספר מהרי"ל שהעתיק דבריו יש סתירה מתשובותיו) ויסוד המחלוקת תלוי בטעם הדבר האיסור, האם הוא איסור מחמת האבילות, ולפי זה יש לדון לומר שאין אבילות בשבת ויהיה מותר לברך [וכך משמע בספר מהרי"ל נגד מש"כ בשו"ת מהרי"ל, וכן נקט הגר"ח פלאג'י במועד לכל חין], או שהאיסור הוא מחמת הזמן, שלא יכול לומר שהחיינו לזמן הזה בבין המיצרים ואף בשבת, והיות ומסתיומת מרן כנ"ל משמע שגם בשבת אסור, הרי שלהלכה נראה יותר כהטעם שהאיסור מחמת הזמן. וכל זה מלבד מה שדעת רבנו האריז"ל בשער הכונות שהחסרון מחמת הברכה ולכן אסור גם בשבת, וכן ההגיון נותר, שהרי אם הטעם משום מיעוט שמחה, אין לנו למעט בשמחה אלא מר"ח ולא קודם לזה, וכפי שכתב בשעה"צ (סימן תקנ"א ס"ק מח) שלא שייך אבילות עד ר"ח אב שממעטים בו בשמחה, ועל כרחק שסיבת האיסור מחמת הזמן וזה שייך גם בשבת. ומלבד זאת גם אם ננקוט שהאיסור כן מחמת אבילות, ואין אבילות בשבת, כל הרי דין זה הוא רק לענין שבעה אבל לענין שלשים ושנה יש אבילות בשבת, כמו שכתב ביב"א (חיו"ד ח"ד לב, ח"ט חיו"ד סימן מ), וכ"כ במעין אומר שאסור ללכת לשבת חתן בשנת האבילות אפילו שאין אבילות לשבת, ושהחיינו דומה יותר לשלושים, וכן אמר האור לציון מטעם אחר שהיות וכולם אבילים יש אבילות בשבת, וכמו

שמובא לענין ברכת אבלים בשבת, וכן אמר האור לציון, ובכתבי הגרי"ש על שבת (סימן כו), ולכן הרמ"א החמיר בדיני אבלות בשבת ת"ב, ואפילו שכיום לא נוהגים מצד האר"י שלא להראות אבלות בשבת, אבל כאן בכה"ג שהואיל שב ואל תעשה בלבד שלא ימברך שהחינו, אפילו מדין יש אבלות.

אכן הגר"א חולק ומתיר לברך בשבת, וכ"כ במ"ב וכן נטה להקל בחזו"ע, אבל כבר כתב סבא בשנת תשל"ב בה' באב (יום פטירת האר"י) מאמר ונדפס ביתד המאיר אב תשעו, ששיטת הגר"א בהלכה נגד רבינו האר"י ז"ל, כגוןהביא דוגמאות לכך: א. שלא בירך הנותן ליעף כח. ב. וביהא שמייה רבה אמר רק עד עלמאי, ולא עד דאמירן בעלמא. ג. לא בירך ברכות התורה כשניעור בלילה. ד. קידוש בליל שבת עשה בישיבה ה. ובליל הסדר הניח רק ב' מצות. ו. היה נגדשלא להניח הנחת תפילין של ר"ת. ז. לא אמר ושמרו בערביית של ליל שבת, ח. בקידוש היה אומר כי בנו בחרת, ט. היה בוצע בלחם משנה משתי החלות ולא מאחד. ועוד. וכל שיטתו כנגד רבינו האר"י ז"ל, שאנחנו ואנחנו הספרדים קיבלנו הוראותיו. ותלמידו הגאון ר' חיים וולאזין בהקדמה לספרא דצניעותא כתב שהיה הגר"א אוהז מאוד מרבינו האר"י ורעד כולו כשהיה מזכירו, ומה שלא פסק כמותו, כי היה לו רק כתבים של פרי עץ חיים משובשים, והיום שיש לנו כתבים שנדפסו, ומדויקים (ויודעים מה מהרש"ו כתב ומה מהר"ח, ומה מהחברים שאינו מוסמך, מלבד מה שעשה הרב הלפרין בהגהות וביאורים הנקרא גוב"י) אנו פוסקים כר' האר"י ז"ל, ויודה לזה גם הגר"א. ולא כחזו"ע כאן שצייד כמשנ"ב לברך בשבתות בין המיצרים ובלבד שלא יהיו אחר ר"ח.

שאלה האם אפשר להכנס לדירה בבין המיצרים ומה יעשה עם ברכת שהחינו

תשובה, להכנס לדירה בבין המיצרים עד ר"ח הוא לכתחילה, החסון הוא מצד שהחינו שלא יוכל לברך, כמש"כ בשו"ת לבושי מרדכי. אך לכאורה נראה שאין לברך שהחינו על הבית תמיד, והוא שמנהג הספרדים שלא מברכים שהחינו רק על כלים הצמודים לגופו של אדם, כמש"כ הרשב"א והב"ד בב"י סי' רכג, ולכן היו נוהגים לפטור בפרי חדש את הבית. אמנם לכאורה היותר נכון שצריך לברך כיום הטוב והמטיב, מאחר ואף שכתב במחזיק ברכה סי' רכג ובלוח ברכות הנהנין של אדה"ז שעיקר הדירה לאדם ובני הבית טפלים ולכן יברך שהחינו, ולא כבאה"ל ושאר פוסקים שכתבו לברך הטוב והמטיב, וכ"פ בהלכה ברורה סי' רכג לברך שהחינו, ולא כחזו"ע שפסק לברך הטוב והמטיב, אמנם נראה שכיום שהדירה שייכת לאשה חצי ממש, וכן נוהגים בירושות וצוואות, לכן יש לברך הטוב והמטיב.

אך נראה בס"ד לומר שהיות וישנה דעת הרמב"ם בפ"א מהלכות ברכות שיש לברך שהחינו על קביעת מזוזה, ואין אנחנו נוהגים כן, ולכן בכדי לצאת דעת הרמב"ם משתדלים לברך שהחינו, ולא הטוב והמטיב [כעין בלידת בן שכיום סומכים על שהחינו של הברית ולא מברכים הטוב והמטיב, וע' מש"כ באדרת תפארת מש"כ בזה].

ומצד בין המיצרים הנה כל האיטור הוא רק בברכת שהחינו, אבל בברכת הטוב ומטיב מותר לברך כפי שכתבו בבושי מרדכי ח"א (סי' קא), ושדי חמד (אס"ד מערכת בין המיצרים סי' ב אות ג), במחבר"ר אות י משם היעב"ץ בסידורו. וכ"כ באגר"מ (חאו"ח ח"ג סי' פ), וכ"ד הגר"נ קרליץ בנחמת ישראל (פ"ג הערה 77).

אמנם בשו"ת אדרת תפארת ח"ז (סימן יט), הביא משו"ת הלכות קטנות חלק ב (סימן קעה), שברכת הטוב והמטיב על יין אין לגרום לברך בבין המיצרים שהוא ממש כמו שהחינו, והביאו דבריו לדינא בחס"ל סי' קעה ס"ו וזכור לאברהם אות ב מערכת ה וכה"ח ס"ק יא ושמה נפש גאגין אות ה מערכת הטוב והמטיב, עד הלכה ברורה.

ע"ש. הרי לנו בהדיא להחמיר בזה. אמנם לענ"ד שאתי עלה מדין שמחה, ולא משום הברכה ולא כרבינו האר"י ולכן בשבת יש להקל לכו"ע בברכת הטוב והמטיב. זאת ועוד נראה שיש לצרף מחלוקת ברואה חבירו אם מברך שהחינו, וחזו"ע סובר לברך היות והוי כחיוב של מילה, ואף אם שם נחמיר משום נוסח הברכה, כמש"כ בדע"ת מהא"א, אבל בהטוב והמטיב לא, והיות ויש לו חיוב לעבור מצד ההפסד וכו', ובכל מצב עובר דירה, למה שלא יברך הטוב והמטיב. והיות ואין כאן איטור אלא לא טוב, וכאן התחייב בעל כרחו לכן לענ"ד אפשר לברך.

אבל אחר ר"ח מצינו שבקניית דברים שיש בהם הטוב והמטיב כגון מכונית אפילו יד שניה נאסר מר"ח כמש"כ באגרות משה (חלק אורח חיים חלק ג סימן פ), ובחזו"ע. אלא אם יהיה הפסד, וכן הוא בדרך כלל ברכב יד שניה. וכן בדירה אם יש לו הפסד כגון שמשלם שכירות, יעבור תמיד, ובדירה יש סברא נוספת להקל כיון שקנה לפני

כן, ועתה רק עובר ואין כאן חסרון של משא ומתן. וכמש"כ בלבושי מרדכי הנ"ל.

וכל דיני בין המיצרים מתחילים כבר מליל י"ז בתמוז כפי שכתב הציץ אליעזר ח"י (סימן כו), ולא כהאג"מ שרק מהבורק.

שאלה - האם יכול לצאת ידי חובת שהחינו על פרי בימי בין המיצרים בשהחינו הנאמר בברית?

תשובה - לדעת הרב מרדכי אליהו יכול לפטור בברכת שהחינו בברית פירות, ויכול גם לפטור אחרים. אבל סבא מחמיר בזה, ונראה שהולך לשיטתו ביבי"א ח"ח (סימן כד), לגבי עניית אמן שנחשב לאדם כאילו בירך בעצמו, ואם כיון לצאתיציא יד"ח ולא אכל נחשב לברכה לבטלה. והעניין נלמד משבועת האשה שאומרת אמן, ונחשב לה לשבועה (ומדייק דבריו מספר אהל מועד, ואפשר לדחות שאין זהו ההבנה בדבריו). ובצנפת פענח (ר"פ יב מהלכות שבועות), חולק דשאני שבועה. וכן בלקו"ש ויחי (תשנב אות ב). [ובאור לציון דיבר רק על בעל הברית עצמו שיכול לפטור בגדים חדשים ואין ראייה לנ"ד].

עוד חסרון יש בזה, מהמבואר בתשובות כתב סופר בהל"ר ר"ה, והב"ד בהליכות שלמה שם, שאין לחבר בין שהחינו של ברכת המצות שבברית הבא מזמן לזמן, לברכות הנהנין, ומה שכ' בשו"ע להביא בר"ה פרי חדש זה רק לחומרא בעלמא, להוציא מספק ברכה לבטלה, אבל לכתחילה לא מחברים בין הברכות. ולכן מסתבר יותר שלא לעשות זאת.

שאלה - האם מותר לשמוע שירים שקטים?

תשובה - בהליכות שלמה בספירת העומר מתיר שמיעת שירים שקטים בספירת העומר, אבל בבין המיצרים לא שמענו שהתיר. ומקור האיטור בדברי המג"א שאסר ריקודים ומחולות, אבל כתב זאת בלדעת האשכנזים הנוהגים שלא מתחתנים להתחתן בבין המיצרים, ולא לספרדים שמתחתנים להתחתן. ואדרבה מה שנאמר שהמזל לא טוב ויש מיעוט למעט בשמחה הוא רק משנכנס אב וכך דעת מו"ו ומו"א. ממעטים בשמחה. אך האור לציון אמר שאין המנהג להקל בזה, ונהגו להחמיר משום המזל גם קודם חודש אב. וכן לענין שירים המנהג להחמיר גם לספרדים, וכ"כ בחזו"ע.

אבל מי שקשה לו יכול להקל ולשמוע בצינעא. אבל אחר ר"ח הדבר יותר חמור.

שאלה - מה הפירוש משנכנס אב ממעטים במשא ומתן?

תשובה - יש בזה מחלוקת בהבנת הדברים. שבמרן בס' תקנא (סעיף ג) ששכתב שממעטים במשא ובמתן, ובבנין של שמחה, משמע דיוקא במו"מ של שמחה כגון חנויות של כלי כסף וכדו'. וכן מבואר להדיא בב"י שהמנהג להקל במו"מ שאינו של שמחה, וכך פוסק המ"ב. אלא שהקשה המג"א שסותר השו"ע עצמו שבס' תקנא (סעיף כב) לענין ת"ב כתב "במקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט, שאפילו משנכנס אב ממעטין מלישא וליתן". הרי שאף במו"מ שלא של שמחה אסור. הרב מרדכי אליהו (בקול צופיך הראשון), וכן האור לציון בשיעור, הביאו בזה פירוש נפלא והוא שיש חלוקה בין התוספות ביבמות (מג): שכל משא ומתן ממעטין, אבל הכוונה להוריד להפחית בשעות העבודה, אבל התוספות במגילה (ה) ס"ל שממעטין היינו רק של שמחה, וסוגרים לגמרי. וכאן מרן בא להחמיר בשנת המקרים, שמה שצריך בשל שמחה למעט פירוש ולסגור לגמרי, וכ"פ לדינא במשנ"ב. וגם במשא ומתן רגיל יש למעט ולהוריד שעות. כגון לסגור חצי שעה יותר מוקדם. והדברים ברורים כנתינתן מסיני. אך כה"ח לומד שבאמת כל משא ומתן אסור לגמרי כשיטה המחמירה, כל משא ומתן ולמעשה נהגו להקל, ובס' תקנא הוא מנהג, ובס' תקנא הוא דין. ע"ש.

שאלה - האם מותר לאכול בשר בראש חודש?

תשובה - מעיקר הדין לספרדים נהגו להקל בזה, משום שמחת ראש חודש בסעודות, וכך כתבו כל הפוסקים מהחיד"א ועד הבא"ח. אמנם סבא בשנת תש"ע התחיל לומר שיש מקום להחמיר ולא לאכול, שהרי כל הסיבה להתיר הוא מחמת שיש מצוה לאכול בשר בר"ח, אבל בשו"ע בס' תקפ כתב שיש ענין להתענות בפטירת הצדיקים ומונה בהם גם את ראש חודש אב, שהוא פטירת אהרן הכהן שי"א שיתענה אפילו שהוא ר"ח, ובמעשה רוקח חלק ב בסוף תענית הביא שלכן התורה כותבת את התאריך של הפטירה של אהרן מה שלא נכתבשאיין אצל אבן צדיק אחר, להודיע על החסרון של החדש. ואם כן, אף שלא מתענה, לפחות לא יאכל בשר, ועוד שבירושלמי מובא שיש מחלוקת מתי היה החורבן, שהנביא בירמיה אומר מקל שקד אני רואה, כי שוקד אני על דברי לעשותו, ששקד הקב"ה על פורענותם של ישראל, כמו השקד שעד שמוציא את פרי

לוקח לו 21 יום, כך משהובקעה העיר עד סופו 21 יום. , ויש דעה שהובקעה חומת העיר בט' בתמוז ואם כן החורבן היה בראש חודש אב. כמש"כ בשו"ע סי' תקמט. ולכן היות וי"א שהיה חרבן בר"ח יש יותר טעם להמנע בו מבשר ויין.

אך למעשה לא נראה להחמיר בזה כלל, וע' בשו"ת יביע אומר חלק ט (חלק אורח חיים סימן נ אות א בסופו), כתב מרן החיד"א במורה באצבע (אות רלג) שאין יום ר"ח אב בכלל האיסור, ונהגו לאכול בשר בר"ח אב לכבוד ראש חודש. וכ"כ הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י אות ז), כי מי לנו גדול מיוסף צדיקא, מרן החיד"א, שנהג בעצמו לאכול בשר בראש חודש. וכן כתב הגר"ח בבן איש חי (פרשת דברים אות טו). וכן נהג הגאון ממונקאטש, ושכן דעת אבותיו ורבותיו, וכמ"ש בדרכי חיים ושלום (סי' תרטו). ע"ש. עכ"ה. ואחר שכל האיסור כאן הוא מתורת מנהג ונהגו להקל לאכול בר"ח מימלא מה מקום להחמיר בזה. ואף שרבינו האר"י לא היה אוכל, הנה הוא לא היה אוכל כמו שלא היה מסתפר מי"ז בתמוז, אבל אין זה ענין לדידן. שנודע שיש חילוק בין מה שהאר"י היה נוהג לעצמו לבין מה שהורה לאחרים. ואף לדברי האומר משום שהוא פטירת אהרן, הנה לפי זה רק ביום אסור ובלייל ר"ח שרי, ולאידך אם מטעם של סעודות ר"ח רק ביום יש חיוב סעודה ולא בלילה, ולא שמענו שבלילה אסור, אלא כיון שלמחרת שרי מותר גם לילה קודם. ויל"ע. ופשט הבא"ח סעיף טו שרק בליל שני אסור משמע לפני כן מותר.

זאת ועוד אם הוא פטירתו של אהרן היה צריך להיות רק ביום ולא בלילה, כי תעניות הצדיקים הם רק ביום.

ועוד הביא טעם שלמש"כ בסי' תקמט בשו"ע שהובקעה העיר ביום ט בתמוז ובירושלמי (וילנא, מסכת תענית פרק ד א"ר אבונה סימנא [ירמי' א יא] מקל שקד אני רואה מה הלזו הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו כ"א יום כך מיום שהובקעה העיר ועד יום שחבר הבית כ"א יום. מ"ד בט' לחדש בא' באב חרב הבית מ"ד בי"ז בט"ב חרב הבית. ע"כ אם החרבן היה באב על כן אין יאכל בשר ויין, והנה יש להקשות טובא ע"ד הירושלמי איך יתכן לומר שבט' הובקעה העיר ובר"ח החרבן, והלא בפסוק במלכים בהדיא [מלכים ב פרק כה פסוקים ח ט], ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל בא נבזוראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם, וישרף את בית יקוק ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש. ע"כ. ובירמיהו (פרק נב פסוקים יב, יג) ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבזוראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם, וישרף את בית יקוק ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש. ע"כ. וזהו שאיתא בסוף תענית שבשביעי נכנסו להיכל ואכלו ושתו עד התשיעי לקראת ערב שנשרף, ואיך אפשר לומר שבא' באב נעשה החרבן, וכן סתם בשו"ע שבט' הובקעה העיר, וראיתי בחזו"ע שציין לטורי אבן (ר"ה יח:), וכתב שישב בספר יפה מראה (דף קפז ע"א), וי"ל דהא ע"כ קראי כתיבי בחודש החמישי בשבעה לחודש, וכתוב בעשור לחודש, ומשנינו בבבלי ששבועה לחדש נכנסו להיכל אכלו ושתו וקלקלו, ובט' לעת ערב הציתו את שם הביכל עד יום עשירי בערב. וא"כ מה יענה ע"ז המ"ד בא' לחודש, וע"כ דס"ל שהחורבן לחוד שבו החרסו בבנין בהמ"ק, אבל בשביעי נכנסו לפנים שיהו סימן לסילוק שבינה וכו'. וממילא ניחא מ"ש במשנה דהיינו על השרפה, ולשון מקרא לחוד ולשון מתני' לחוד (חולין קלז:). ע"ש.

וע"ע בשו"ת דברי מלכאל ח"ג (סי' כו), שבית שני נשרף כולו בתשיעי ולא בעשירי אלא בית ראשון, ע"ש. וע' במתיבתא (ר"ה יח באוצר עיונים שבחלק ב בתחילתו).

קניית בגדים

שאלה - האם מותר לקנות בגדים מר"ח ולשמור לאחרי תשעה באב ומה הדין במבצעים?

תשובה - ער ראש חודש מותר לקנות, ולחדש, ורק אסור לחדש את מה שלא שמרכים עליו שהחיינו.

ומר"ח י"א שגם בקניית בגדים יש את החומרא המיוחדת שלא לארוג "שתי", כמבואר בס' תקנא (ח). ומקורו בירושלמי, והוא לשון נופל על לשון, לא למישתי כנגד אבן השתייה שבטל. ולכן גם לא תופרים בגדים, וגם לא לאחרים. ולענין קניה הרמ"א בס"ז אוסר, אבל בדעת מרן, בספר אול"צ כתוב שאסור מדין זה, אמנם בשיעור בעל פה אמר, שהוא אסור רק מדין משא ומתן. והמנהג לאיסור לקנות דברים, חדשים וכמש"כ גם בבא"ח, ולא ככה"ח, עכ"ד. ובגליון הקודם (24), הבאנו שלשיטת כה"ח המנהג שהביא הבית יוסף הוא להקל במשא ומתן, ורק של שמחה אסור, ולכן כל עיקר איסור זה תלוי במחלוקת שם. הרי שכל איסור זה לא ברור.

שאלה - האם מותר לעשות או לקנות במבצעים

תשובה - אם יש מבצעים, האבא אוסר. המשנ"ב מביא פמ"ג שאם יש יריד מותר. ובבא"ח מתיר אם ימצא יותר בזול. אך כתב בבאה"ל (סו"ס תקלט), שהיות ורבים בראשונים חולקים בזה, על כן יעשה כך רק בצניעות, כמש"כ בשלחן לחם הפנים, ע"ש. אבל בהלכות חול המועד מבואר, בשו"ע בסימן תקלט בדין של מציאה, שאסור בחול המועד לטרוח ולאסוף דגים שנשטפו על גב הנהר, אף שזה דבר האבד, מכיון שזו רק מניעת ריוח. ועוד, לשיטת המתירים ביריד התירו רק כשהמחיר יעלה אחר החג, אבל במבצעים נשאר במחיר הרגיל שלו, רק שישנה הוזהר, ועוד שזה רק היתר לקונה ולא למוכר, לכן כדאי מאוד מה לקנות בזה, אלא אם כן לא ישאר לו סחורה אחר ת"ב.

והיה יתר למכור הוא רק מכח הטענה שהוא משלם תמיד מסים וארנוניות, אבל הדבר תלוי בהכנסה השנתית ולא בשבועית או חדשית, ואם מרויח טוב אסור. ואם באמת לא מרויח, משמע קצת שמותר גם לקנות ממנו, [או שנאמר שהביאור הוא שהמזב הכללי רע לקונים והמוכרים, וזו הדוגמא של מסים וארנוניות]. ולכן כשאדם מתפרנס טוב נראה מאוד להחמיר בזה, ובפרט בבגדים שהמנהג להחמיר.

למעשה, אחר שהרבה רבנים מתירים בזה, וכל החנויות עושות מבצעים למכירות, אם הוא יחמיר, ודאי שמפסיד בזה לקוחות גם בעתיד. ולכן מותר למכור, ויש לצדד כנ"ל שמותר גם לקנות. אבל ודאי שלכתחילה ראוי שלא להקל, אבל אם לא תשאר לו סחורה מותר, אבל אין רוח חכמים נוחה לפתוח. והראיה שמדוע לא פותחים גם בחולו של מועד.

אבל אחר המחשבה יותר יש לחלק, שאם הטעם משום הדין, יש מקום לדון להקל ביריד וכדומה. אבל אחר שכך המנהג, הרי עשיית יריד הוא עקירת מנהג. וחמור יותר, וכך נראה לדינא להמנע מכך ביותר. ולאחר מיכן ראיתי שדן בזה במחזה אליהו פולק ח"ב (סי' לה), שחילק בין שבע שחל בו שיש לאסור, משא"כ מראש חדש, ע"ש.

שאלה - האם מותר ללכת לים?

תשובה - בימי בין המצרים אין איסור, רק ישנו חשש לסכנה. ומשבע שחל בו, החזו"ע מביא מהגר"ח פלאגי' ומנהג סאלוניקי, שאפשר ללכת לים. אבל אין זו ראייה, כי היא הייתה הרחיצה שלהם, והיום זה נעשה להנאה. וכ"כ בשו"ת מהר"י מברונא (סימן יב), שהייתה רחיצה ממש. והביא בפ"ת (י"ד סי' שפא ס"ק ב), מתשואות חן, שרחצה בנהרות לתענוג אסורה ולכן יש לאסור, וכ"ד הרב מזוז בבית נאמן תשע"ו.

אמנם רבים הולכים לצורך בריאות בלבד, בשביל השחיה, ולא לתענוג. ובוזה יש להקל בוהירות יתירה.

שתיית יין

שאלה - האם מותר לשתות יין מראש חודש?

תשובה - יש לאסור לשתות יין ואפילו בירושלים, ואין להקל בזה כלל.

בספר מזבח אדמה (להרב מיוחס שהיה ראשון לציון בזמן החיד"א), כתב, שלמנהג ירושלים מותר לשתות, ומקורו משם ספר שלחן מלכים בואנו, ושם אין דבר ממנהג ירושלים, אלא העתיק דברי שיירי כנסת הגדולה הגהות בית יוסף (סימן תקנא אות כו), שכתב שמנהג איזמיר לשתות יין, וכפי שהעיר שם הרה"ג דוד טהרני בהגהותיו שם. וכן העיר כבר בזה הרה"ג אהרן בן שמעון בשער המפקד (דף צה), שמה ראה הרב מזבח אדמה להביא מנהגים מהרב בואנו, ואם רואה מנהג בעירו סגי בכך, ובפרט כשאין אצל הרב בואנו כלום מזה, ויתכן שרק הביא את הרב שיירי כנה"ג, ואם רוצה לציין טעם שיציין לשיירי כנה"ג עם טעמו, והוא פלא, ע"ש. ולנו שיש את שלחן מלכים, רואים שרק ציין לשיירי כנה"ג, וכלום אין שם ממנהג ירושלים.

ובשיירי כנסת הגדולה שם כתב, בדרך אגב לדין של ראש חדש בבשר ויין, וטעם זה יספיק לנוהגים שלא לאכול בשר, ונהגין לשתות יין, דבבשר קבילו עליהו, יין לא קבילו עליהו. ואפשר שהטעם שלא להפסיד ברכת היין. עכ"ד. הרי שלא כתב שנוהגים כן באיזמיר, אלא יש נוהגים, ומנמק ש"אפשר שהטעם שלא להפסיד ברכת היין", עכ"ד. הרי שרק לכוס ברכת המזון נהגו לשתות. אבל שאר יינות אסור לשתות. [ואולי כוונתו מכיון שכתב מרן שעל כוס ברכת המזון מברכים גם בזמן הזה כדין בשר ויין של מצוה, אם יאמר לאנשים שאסור לשתות יין לא יברכו על כוס ברכת המזון ולא נהירא].

ובשדי חמד (סימן א אות ב), כתב שזהו מנהג תמזה, למה לא נהגו באיסור שתיית יין, והטעם להיתר כנראה מחמת שהיה להם הרבה בורות מים מכונסים וסבלו מאוד מיתושים ופשפשים, ולא היו נדרמים ללא שתיית יין. ע"ש.

ומו"ז בקול סיני הביא מנהג זה שבירושלים נהגו להקל, אבל בחזו"ע לא כתבו אלא כתב למעלה שאסור לשתות יין, ורק בהערה הביא דברי מזבח אדמה, נראה קצת מדבריו שרק בירושלים יש להקל, אבל אי אפשר לומר כן מאחר ובענין העוגות (בע' קעו), כתב להתיר שמנהגיני שאין איסור ביין, וצ"ע. ויש הקלטה מהשיעור של מו"ז שאמר להחמיר בזה ורק באיזמיר הקילו, ובירושלים רק בגלל הפשפשים.

זאת ועוד מו"א היה מדבר בזה בחריפות שזה אסור, כיון שאפילו אם הוא מנהג ירושלים, אין להקל לשאר הארץ ורק לירושלים, וכן הדין שביב"א חלק ג (חיו"ד סי' יז), שאם נתן את המזוזה להגהה שלא לחזור לברך מחוץ לירושלים. וכמש"כ במפתחות ליב"א שם שבמקומות שאין מנהג ידוע אין לברך, ע"ש. ולא כילקו"י, וכמו שמצינו גם לענין קריעה על אביו ואמו בחול המועד שרק מנהג ירושלים לקרוע, ורק בדברים של חומרא הרי ירושלים היתה מקום של חכמים וסופרים ונוקטים להחמיר בשאר מקומות.

ועוד יש סברא לומר בזה שאפילו אם בזמננו נהגו להקל כל זה בזמננו שהיו שותים יין בתור שתייה ממש כל סעודה, משא"כ עתה הוא ממש רק לתענוגות בני אדם. ולכן אין להקל בזה.

ובהבדלה, לדעת מרן שותים כרגיל, וכן המנהג כמש"כ כנה"ג, ואפילו יותר מרביעית ואף כל הכוס. כמש"כ בשד"ח מערכת בין המיצרים (סי' א), משם זכור לאברהם. והרמ"א כתב שנותנים לתניוק, אבל הרב הגרשו"א נהג לשתות בעצמו ולא נתן לקטן, כי יש מנהג קדום יותר של תרוה"ד, שביין של מצוה אין כלל איסור. (ועוד מובא בהליכות שלמה שחשש שהרי קטן שאמרו היינו דוקא שהגיע לחינוך ולא נתבאר אימתי הוא שיעור זה (והגר"נ קרליץ כתב משיודע ללמוד תוס')). וה"ה כוס ברכת המזון של זימון שמוות, כמש"כ בשו"ע. ולא כיפה ללב (אות ז), שכתב שהמנהג להחמיר, וכמש"כ במשנ"ב איש מצליח. [ולדעתי מנהגי היפה ללב אינם מבוררים כלל, וכמו שכתב בשהחינו למורכב, וכן לתוספת אורה בשבת, ואכמ"ל].

שאלה - האם האיסור לשתות יין בימים אלו הוא אף במיץ ענבים, והאם מותר לצורך הכנה לצום?

תשובה - אף מיץ ענבים בכלל האיסור (ולשון מרן "יין תוסס", לאו דוקא משעת תסיסה, כך כתב בהליכות שלמה), ואפילו בסוג יין שמברכים עליו שהכל יש להחמיר כיון שיש בו טעם יין. וכמו שהגרי"ש אלישיב היה מחמיר במיץ ענבים שיש בו מים, והיה מברך עליו שהכל, אסרו בתשעת הימים.

אך למניקות יש ליעץ לשתות מיץ ענבים של תירוש בערב תשעה באב, חוץ מסעודה מפסקת, ובדוק ומנוסה שלא יחסר להם כלל חלב. והתיר בהליכות שלמה אפילו ביוה"כ אם אין חלב לא לצום. ולכן בכדי להתחייב בצום יש להתיר לשתות מיץ ענבים

ויש להסתפק בכל אדם שרגיל לשתות לפני הצום ואם לא כן הוא יהיה חלש ויהיה קשה לו הצום, ונראה להחמיר, אלא רק באופן שאם לא כן לא יוכל לצום יש להתיר.

שאלה - האם יש לעשות כוס של ברכה כשיש זימון בתשעת הימים, והאם הוא חובה, וכיצד ינהג בהבדלה.

תשובה - יש חובה לעשות כוס של ברכה כשיש זימון של שלשה, ואפילו בתשעת הימים וגם אם קטן מצטרף יעשה ולא כאור לציון. מרן בסימן קפב הביא ג' דעות על כוס של ברכה האם הוא חובה בי"א קמא הביא שהוא חובה גמורה ואסור לאכול בלי כוס של ברכה, שיטה שניה שרק בשלשה צריך כוס והוא שיטת הוזהר ברות ובלק ועוד, ושיטה שלישית שהוא רשות, ובכה"ג שמרן מביא ג' דיעות האם דעתו כדיעה אחרונה אין בזה כלל, וכ"כ משנ"ב (סימן קפב ס"ק ד), וכמש"כ הרב יוקה נא (בסימן קא בסופו), וברב פעלים ח"ג (סי' כט), וזבחי צדק לענין קבלת שבת בהדלקה, ועוד.

ובזה אתי שפיר בנידון דין שמאחר וקי"ל כשיש זהר נגד פוסקים העיקר כוזהר וכמש"כ בב"י סי' קמא לענין להשמיע לאוזניו, מדוע שמרן יחלוק על זה, ובבית יוסף סיכם את ההלכה עם דברי הוזהר וכתב שהמדקדקים אם יש כוס ביחידות לא מחזיקים בו כיון שלוזהר אין כוס ביחיד, ע"ש. ומאחר וכן העלה בבית יוסף ובשו"ע סתם יש לנו לפסוק כבית יוסף. ועל כן יש להחמיר ולחייב כוס של ברכה בשלשה.

ובדעת הוזהר כתב בב"י שהוא חובה, אבל כתב רבינו האר"י בשער המצוות (פרשת עקב), שכתב זה כשיש לו יין, אבל אם אין לו יין או שאין זימון לא, הרי שהוא לא חובה שלא יאכל אם לא יברך, או שאם אין יין לא יאכל ולא יברך, אלא שהוא חובה כשיש יין, וכן כתב הגר"א בדעת הרמב"ם שנקט שאין ברכת המזון טעונה כוס, ומסיים שצריך לברך על הכוס, והאריכו בזה במשנ"ב איש מצליח שכן עיקר לדינא,

ע"ש. ומש"כ בכה"ח שדעת האר"י שהוא רק למצוה מן המובחר צ"ע מנין לו, ומה שכתב בכן איש חי שנה ראשונה (פרשת שלח לך סעיף טז), שתודל לברך על הכוס אם יש שנים עמו שאז יש להם זימון, ע"כ. יש לומר שאין כוונתו חומרא אלא דין גמור, רק אם אין לו יין פטור, ולא כמו שהבין בדבריו בכה"ח. ומה שהביא עוד בכה"ח מדברי אדה"ז שכתב שאינו דין בשלשה, כי פסק כדברי הרמ"א שהוא מצוה מן המובחר. ודוק. [אף בסעיף ב ברמ"א בדין שיכר משמע שהוא דין גמור, רצ"ע].

ובזה אתי שפיר מאוד מה שמרן החמיר בסימן תעז שאם שחב ולא אכל אפיקומן ושתה כוס שלישי לא יחזור ויאכל אפיקומן כיון שברכת המזון טעונה כוס, ולא כרשב"א והראב"ד ורבינו ירוחם שיאכל שוב כזית בלא כוס, וכן בסימן קעד כתב מרן שחייב להשאיר את היין לבסוף כי ברכת המזון טעונה כוס, הרי שמרן החמיר שטעונה כוס ומשמע אפילו ביחיד, אמנם בבית יוסף סי' קפב כתב כוזהר שרק כשיש זימון. וגם יצא שלדעת הוזהר טעונה כוס אבל לא שאסור לאכול בלא כוס.

ולדין של תשעת הימים כתב הרמ"א בסעיף י שיש לברך על כוס ברכת המזון, וכן הוא בבאה"ל אם דרכו בכך, אמנם בספר יפה ללב (סי' תקנא אות ז), כתב שהמנהג להחמיר שלא לשתות בתשעת הימים, והב"ד אור לציון, אמנם באיש מצליח כתבו שכל זה מי שלא מקפיד לעשות כהאר"י על כל זימון כוס של ברכה, אבל מי שעושה כן גם בזה"ז יעשה ודפח"ח. והנה לנ"ל מאחר והרמ"א כתב שנחשב לכוס של מצוה, והרמ"א עצמו דעתו לא ממש שטעונה כוס וכן"ל.

וכ"ש לדידן שנראה יותר שטעונה כוס, ומה שטוען יפ"ל שיש מנהג בזה, הנה זה זמן רב שיש לי פקפוק על מנהגים שמביא היפה ללב שלא היה בקיא במנהגים ואין בהם ממש, וכמו שראינו שהביא בסימן רסג לענין נרות שבת שהמנהג נגד מרן ושני בעלי בתים בבית אחד מברכים בתוספת אורה, והדבר תמוה ביותר מנין מנהג שכזה, ואמר לי הגר"י טופיק רבה ביתר שאין דבר שכזה, אף שהביאו בכף החיים, וכמו כן בשהחינו על פרי מורכב שכתב יפ"ל שמנהג ירושלים לברך, אך כה"ח כותב שהמנהג לא לברך. ועוד רואים שיש מנהג להחמיר ולא לשתות בארץ ישראל יין והשאלה על כוס של ברכה, ובמפורש נגד המזבח אדמה הנ"ל.

ובשיעור של האור לציון שמעתי שאמר שהמנהג שלא מביאים בשר בסעודת מצוה, ואני בברית שלי שהיה בימים הללו לא אכלו בשר כי אם דגים, אבל כוס של ברכה עושים עם יין. עכ"ד. הרי שאפילו שלענין סעודת מצוה לא נהגו בשר, לענין כוס של ברכה מברכים. והטעם שלא אוכלים בשר בסעודת מצוה, הוא מדברי הרב בן איש חי שנה ראשונה (פרשת דברים אות טו), גם נהגו פה עירנו שגם בסעודת מילה אין אוכלים בשר בימים אלו, ע"כ. וביאר מו"א זצ"ל שאין מקום לחלוק ולומר שאסור בימים הללו לאכול בשר בסעודת מצוה, אלא היות ובפרט בברית מילה היו מגיעים גם מי שלא מוזמן ושלא יהיה כשולן באכילת בשר, לכן תיקנו שיהיה דגים. איך שיהיה הוא מנהג שנהגו גם בארץ ישראל. אבל לא בכוס של ברכה.

שאלה - האם האיסור לשתות יין בימים אלו הוא אף במיץ ענבים, והאם מותר לצורך הכנה לצום?

תשובה - אף מיץ ענבים בכלל האיסור (ולשון מרן "יין תוסס", לאו דוקא משעת תסיסה, כך כתב בהליכות שלמה). ולהגר"מ אליהו הוא חמור מיינ מגיתו כי עבר עליו מ' יום, ואפילו בסוג יין שמברכים עליו שהכל יש להחמיר כיון שיש בו טעם יין. וכמו שהגרי"ש אלישיב היה מחמיר במיץ ענבים שיש בו מים, והיה מברך עליו שהכל, אסרו בתשעת הימים.

אך למניקות יש ליעץ לשתות מיץ ענבים של תירוש בערב תשעה באב, חוץ מסעודה מפסקת, ובדוק ומנוסה שלא יחסר להם כלל חלב. והתיר בהליכות שלמה אפילו ביוה"כ אם אין חלב לא לצום. ולכן בכדי להתחייב בצום יש להתיר לשתות מיץ ענבים

ויש להסתפק בכל אדם שרגיל לשתות לפני הצום ואם לא כן הוא יהיה חלש ויהיה קשה לו הצום, ונראה להחמיר, אלא רק באופן שאם לא כן לא יוכל לצום יש להתיר.

תשעה באב שחל במוצאי שבת

שאלה - האם השנה שחל תשעה באב ביום ראשון יש מקום להחמיר שלא להסתפר בערב שבת חזון?

תשובה - אין מקום להחמיר, כיון שיש דבר פגיעה בכבוד השבת, אלא אם כן נוהג להחמיר לא להסתפר כבר מראש חדש.

כתב מרן בסימן תקנא (סעיף ד), לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד. ואם חל תקנא באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריו. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום ה' ויום ו'. הנה אם

חל ביום א אין מחלוקת בזה ואף ל"א אין בו דין של שבוע שחל בו ת"ב.
ראיתי שכתב בחזו"ע (ע' רכד), ואף במפתחות הביאורו משם הגאון רבי חיים פלאג'י במועד לכל חי (ס' י אות כה), ונכון להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח לפחות בערב שבת חזון כשחל בו תשעה באב, והוסיף חזו"ע שכ"כ בספר המכתם (תענית כט:), ובספר ארחות חיים (הלכות ט' באב אות ה), שהזקנים היו נזהרים שלא להסתפר בערב שבת חזון, כדי שיכנסו לתענית כשהם מנוולים, והיו גוערים מאד במי שהסתפר. ע"ש. אך הנה בארחות חיים לא כתב בלשון זה אלא כתב, ולפני אותה שבת מותר, מכל מקום מנהג הזקנים שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנסו ליום התענית כשהם מנוולים וגוערין מאד במי שישפר, ע"כ. והעתיקו הכל בו (סימן סב), והב"ד בבית יוסף, הנה מייירי בכל ת"ב שחל באמצע השבוע, ועל זה אומר שלפני שבוע שחל בו, שהוא מוגדר בחזו"ל "אותה שבת" יש מחמירים מר"ח כדי שיבואו מנוולין לת"ב. אבל מי שנוהג להסתפר אחר ר"ח כמנהגינו, מה מקום להחמיר שלכבוד שבת לא יסתפר, והלא כתב מרן שאפילו למחמיר בשו"ע שאם חל ת"ב בשבת יש יש דין שבוע שחל בו, ולא מסתפר כל אותו השבוע, מ"מ מתיר להסתפר בחמישי שישי לכבוד שבת, ומקורו הוא הסמ"ג והסמ"ק, ואיך יתכן שהוא הסתפר אחר ר"ח וכל השבוע עד יום חמישי, ולכבוד שבת דוקא יחמיר ולא יסתפר היתכן? [אא"כ נאמר שמדובר בתספורת שלא ניכר בזמן קצר כזה שלא הסתפר ולא בגילוח זקן וכדומה], ובמהריק"ש העתיק את הדברים בצורה נכונה, להחמיר מר"ח, וכן דעת הרב בן איש חי שנה ראשונה (פרשת דברים סעיף יב), וז"ל, מיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול. ע"כ. וכונתו לפני שבוע שחל בו, והוא מראש חדש. וכ"פ באור לציון ח"ג (סו"ס כז). וגם בהליכות עולם התייר בזה.

עוד יש להעיר שכל הנידון הוא רק לענין אם חל תשעה באב בשבת, אבל אם חל ביום ראשון אין באן כלל דין שבוע שחל בו ולכו"ע מותר וגם לדעת הי"א שהביא בשו"ע. ובבא"ח חיבר וכתב שגם אם חל ביום ראשון יש להחמיר, וקשה שהרי אם חל ביום ראשון, א"כ ערב שבת הקודם לו שדיברו בו הכל בו או"ח והמכתם, הוא ערב ר"ח שהוא מותר לגמרי וכ"ש לכבוד שבת, ולא דברו על זה כלל, ואין מקום לזה כלל ועיקר במחיר"ר. וצ"ל שהבין הבא"ח שהמנהג להחמיר הוא כל ע"ש שלפני שבוע שחל בו ת"ב. והוא מחודש ביותר.
והנה אף שבעלמא ס"ל לבא"ח והאור לציון שיש לחוש לכתחילה ליש אומרים כאן היקלו שאין צריך כלל לחוש ל"א שצריך לנהוג שבוע שחל בו, ובא"ח הבא"ח כיון שיש מנהג בזה, וגם מרן לא כתב אלא יש מי שאומר שנהגו לאסור, ולכו"ע הוא מותר מדינא דגמרא לכו"ע, ועל כן נראה יותר שאין שבוע שחל בו לדינא ממש.
שאלה - האם בתשעה באב שחל במוצאי שבת צריך לומר ויהי נועם אחר ערבית?

תשובה - יאמר ויהי נועם בלא אמירת שובה.
בשו"ע סימן תקנט סעיף ב כתב, אין אומרים ויהי נועם במוצאי שבת, והטעם לשיטת הסמ"ק הוא משום שהותקן על מלאכת המשכן בפרשת שמיני, ובא"ח אנהנו עסוקים בחרבן, ולכן אין לאומרו, וכך הביא במשנ"ב. אמנם השמן ששון בספרו פתח עינים (דף סט ע"ד), כתב שהיות ולרבינו האר"י ענין של אמירת פסוקים הללו הוא להמשיך קדושת השבת לימי החול, ומיתוק ה' גבורות מנצפ"ך, גם בת"ב יש לאומרו ויאמר גם יושב בסתר עד ואראהו בישועתי, ע"ש. ואילולי דבריו הייתי אומר רק פסוק א' של ויהי נועם בלבד, וכנראה כוונתו שהסיום ואראהו בישועתי גורם המשכת הארה, אבל אינו דבר ברור. והוא מחודש. וכן כתבו בכה"ח ומו"א צ"ל. אמנם ראיתי בשו"ת מבשרת ציון מוצפ"ח א"א (סימן מד), שלא הביא מדברי הפתח עינים, ושאל לזקנים ואמרו לו שלא לומר ויהי נועם בתשעה באב כיון שיום זה הוא יום קשה בשליטת החיצונים ואין לנו כח להמשיך נועם העליון, ע"ש. וקשה לחדש דברים ובפרט נגד השמן ששון. וכן מנהג בית אל כיום.

שאלה - איך לנהוג בתפלת ערבית של ליל תשעה באב לענין אמירת קדיש תתקבל?
תשובה - יצי לומר קדיש תתקבל מיד לאחר תפלת שמונה עשרה במקום חצי קדיש. ולאחר מיכן לומר ויהי נועם וקנינות.
כתב בחזו"ע בערבית ואחר העמידה אומר החזן קדיש תתקבל, אמנם בהערות כתב, ומכל מקום גם אנו נוהגים שאחר איכה אין אומרים עוד תתקבל בלילה, על פי הכתוב גם כי אזעק ואשוע "שתם תפלתני". אבל בשחרית אחר סיום איכה וקנינות ופסוקי נחמה, אומרים קדיש

תתקבל. עכ"ד. ונראה שכוונתו שאחר הקנינות אין עוד תתקבל, אבל אחר עמידה יש קדיש כמש"כ משם כה"ח (ס"ק ט), אך לא כתב שם כן כה"ח על המנהג, וגם לא ידעתי ממנהג זה, ובכל הסיפורים יש תתקבל אחר הקנינות לבסוף ולא אחר העמידה, ובסידור ליורנו אין תתקבל כלל, וכן העלו במשנ"ב איש מצליח סי' תקנט מספר 7 והביאו למאמר אות א, [אבל הם נוהגים גם לא לומר תתקבל גם בשחרית, וגם לא מסיימים בפסוקי נחמה וכמש"כ בברית כהונה מערכת ת"ב ואין ראייה מהם], אבל שאין קדיש כלל לא שמענו.
והנראה בכל זה שכתב בבית יוסף (סימן תקנט אות ד), וז"ל, ומ"ש הטור ואומר קדיש בלא תתקבל. כן כתבו הגהות מיימון (שם) ונתנו טעם לפי שכבר אמר איכה (ג ח) שתם תפילתי, אבל קודם קריאת קנינות אומר קדיש כולו כבשאר ימות השנה. ויש מקומות שאין מדלגין תתקבל אלא בלילה אחר תפילה אבל בשחרית אומרים אותו לפי שכבר סלקו וסיימו לומר קנינות ואומרים קצת פסוקי נחמות בסופו עכ"ל. עכ"ד. ואולי י"ל שמפני שמנהגינו לומר בערבית שירת האזינו קודם ערבית על כן לא אומרים תתקבל, כמו אחר קנינות, רק לאחר ובא לציון, שכל הפוסקים שכתבו לומר תתקבל הוא משום שעדיין לא אמרו איכה, אבל אנן שנהגנו לומר עכ"פ שירת האזינו קודם ערבית לכן לא אומר תתקבל, אלא כמש"כ בארחות חיים (הל' ט' באב אות יז), מאידך גיסא בכה"ח הביא לענין שחרית שמנהג בית אל להתפלל רגיל כבימות החול, ואולי ה"ה לערבית, וכן מסתבר לומר קדיש תתקבל מיד בחזו"ע שאומר שכן מנהג ירושלים. וי"ל שהאזינו לא נחשב לקנינות אלא לאמירת פסוקים בעלמא, וצ"ע. עכ"פ לדינא מאחר שכתב הרש"ש שסדר התפילות שוים כמו בימי החול, לכן יאמר תתקבל אחר אמירת שמו"ע, לפני אמירת הקנינות. וכן הוא בסידור התימנים השאמים, ובסידור של הגר"מ אליהו, ובאיש מצליח. ויש לשנות את המנהג לכך אם אפשר בלי מחלוקת.

ובמאמר כתב שמנהגם לומר קדיש תתקבל רק בשחרית ולא בערבית, ע"ש. וכ"כ בחזו"ע שמנהגינו בשחרית לומר אחר כל הקנינות, ע"ש. הנה זה לאלו שמתפללים בלא טו"ת ואומרים קנינות באמצע התפלה, אבל לשיטת הרש"ש שאסור להפסיק בקנינות באמצע התפלה, לכן מתפללים רגיל ואומרים קנינות אחר התפלה בכה"ג ודאי שיאמר תתקבל רגיל.
שאלה - אלו שמניחים תפילין בתשעה באב בשחרית האם יאמרו את הפיוט שבפתיחת היכל על היכלי?
תשובה - יש לדלג ולא לאומרו.

באור לציון ח"ג (פרק כט הערה כב), כתב ומן הראוי היה שאף קינת על היכלי וכו' שבשעת פתיחת היכל שלא לומר עם תפילין. אלא יסירו אז את התפילין, או יסקרא בתורה לאחר התפילה אחר שיחלצו את התפילין. עכ"ד. ולכאורה יש בעיה יותר גדולה, שהרי אמרו קנינות ואיך יאמר אח"כ קדיש תתקבל, וכנ"ל בתשובה הקודמת, וניחא למנהג הקדום שצריך לומר קנינות באמצע התפלה, כיון שמסיימים עם פסוקי נחמה ועל זה ישנו קדיש, אבל למנהגינו שנוהגים לא לומר קנינות, איך אפשר לומר חלק מהקנינות שהוא על היכלי ולומר ע"ז קדיש תתקבל, ועוד שכידוע שעל פי קבלה אסור להפסיק עד לפני ובא לציון, שעד אז הוא גמר המשכת הטיפה שמשום שלום והלאה, ולכן קוראים בפורים מגילה במקום הזה, ומדוע יהיה מותר לומר על היכלי, ונראה שבאמת לדין שלא אומרים קנינות באמצע התפלה כשיטת הרש"ש אסור לומר גם פיוט על היכלי.

אמנם יש לעיין לפי זה גם לאלו שנוהגים לומר קנינות היות ומסיים בפסוקי נחמה, והלא לאחר מיכן אומר על היכלי. וצ"ע. ובאמת מנהג התימנים השאמים, שאין אומרים קדיש תתקבל, אף שסיימו קנינות ופסוקי נחמה, מ"מ כיון שאומרים שוב על היכלי לא שייך לומר קדיש תתקבל בכה"ג. [וכמו כן יש לדון מצד ההפטרות של פורענות, ויש לדחות שפסוקים לא נחשב לקנינות וכנ"ל בערבית], וצריך להדחק ולומר שהיות ואומר ובא לציון גואל אין לך פסוקי נחמה גדולה מזו. ובזה א"ש הכל. ולכן לא העיר אור לציון אלא רק בגלל התפילין. ודוק.

מכל זה נראה שרק בשחרית מסיים בפסוקי נחמה ולא בערבית, אמנם בחזו"ע העלה שאפילו בערבית אפשר לסיים בנחמה כמש"כ הגר"ח פ"ע"ש. ובברית כהונה מערכת ת"ב אות י התקשה על כה"ח סי' תקנט ס"ק ח שאומרים פסוקי נחמה, וכתב שצ"ל שהוא רק במנחה, ע"ש. והנה בדין הנ"ל של קדיש תתקבל בהדיא שהוא קאי על שחרית ודוק.
שאלה - איך צריך לנהוג בת"ב שחל במוצאי שבת בהחלפת הבגדים והנעלים?

תשובה – נהגו להחמיר להחליף את בגדי שבת, אך אין חיוב בדבר, ומ"מ יש לעשות זאת רק כארבעים דקות אחר השקיעה, אבל חמשה עינויים שכוללים בתוכם את נעילת הסנדל מתחילים מהשקיעה, ולכתחילה יש להתחכם ובשבת עצמה יוציא את נעלי העור בביתו, וילבש נעלי בית בשביל איזה סיבה שהיא, כך שבשקיעה כבר יהיה בלי נעלים עוד.

כתב הרמ"א (סימן תקנ"ג בסופו), שהציבור חולצים מנעליהם רק אחר ברכו, אבל ש"צ חולץ קודם ברכו. והדברים טעונים הסבר, וכתב המשנ"ב משם פרמ"ג שמדובר כשמתפללים מבעוד יום, שאל"כ יש לחלוץ כבר בבין השמשות, כ"כ בפרמ"ג (במש"ו סימן תקנ"ס ק"א) ושלענין נעילת הסנדל לא קיבל עדיין, אבל לא כתבו על מקרה של הרמ"א בדין של שבת, ודוק.

אמנם החיי אדם הבין כפשוטו שחולצים נעלים רק בצאת שבת. ומו"ז בחזו"ע לא הביא את דבריהם, רק כתב להעיר יפה שלא נראה לומר שהיו מתפללים ערבית של מוצאי שבת מבעוד יום, וכש"כ בתשעה באב, שהרי הקדמת ערבית במוצאי שבת מותרת רק בדיעבד גדול (ורק באונן אמר הרב זרע אמת לעשות כן, ובקול אליהו טופיק הביא שאין כן עיקר לדינא), לכן ע"כ לומר שכל עוד שלא הוציאו שבת אין צורך להתחיל את דיני אבילות ת"ב, וכדברי הח"א, ודפח"ח. וכ"כ בספר זה השלחן דבילצקי שהחזו"א לא החליף בגדים ולא חלץ נעלים אלא רק בצאת שבת וכשאמרו בבית הכנסת ברכו. הרי שלמד כפשוטו. וכן העלה מן הדין באשרי האיש. וכן הוא בהליכות שלמה לגרשו"א אבל החמיר לחלוץ בעשרים דקות, ולא ככל צאת שבת בארבעים דקות. והוא פלא כי דבריהם נגד דברי הפרמ"ג והמשנ"ב, אך הנראה שהוא על פי הח"א וכן היה המנהג, וכפי שמובא ביומן של הרב גרונר שנת תשמח ל"ב, שהרבי מליובאוויטש אמר שברוסיה היה פשוט שבאים בבגדי שבת לבית הכנסת, ורק בהונגריה החמירו בזה, וכן לענין נעלים לא חולצים לפני צאת הכוכבים. ע"ש. עכ"פ הוא אצל צאת הכוכבים ולא צאת שבת.

ונראים דברי האור לציון שכתב שהיות ולדינא כל דיני תשעה באב מתחילים מהשקיעה ואסור לאכול, גם אסור ללבוש נעלים, שהוא אחד מחמשת עינויים, ועיצה היעוצה בזה שלא יראה מנהג של אבילות בשבת, אלא יחלוץ את מנעליו לא באופן שנראה משום שהוא אבילות אלא שהוא כנופש. וכן דעת הגרי"ש אלישיב בקונטרס על ת"ב, ובאשרי האיש (פרק ע סעיף ט), איתא שיסיר את נעליו בשקיעה בביתו לחומרא, ומה שכתב המרדכי שאבל מותר בנעילת הסנדל בשבת בביתו משום שמא יבוא אדם ויבקר וחשיב אבילות בפרהסיא, הנה בבין השמשות אין דרך לבקר ולכן אפשר להחמיר בזה, [אך מה שהביאו בהערות שאפשר אדם בביתו הולך בלא נעלים ולא חשיב בפרהסיא, וצ"ע מדברי המרדכי שא"כ מדוע התיר לאבל] והדברים ברורים יותר במש"כ בכתבי הגרי"ש על שבת (סימן כו), שהיות וכל ישראל אבילים בת"ב ולא באים לבקר אדם אחר, לכן לא חשיב אבילות בפרהסיא ויש להחמיר בזה, ובפרט שכתב מהר"ם מרוטנבורג שאבל בשבת אין לו חיוב ללבוש מנעלים בביתו, ע"ש.

ולענ"ד נראה בס"ד שההסבר בדברי הרמ"א הוא ממש"כ הרמ"א בס"י תקנ"ד סעיף יז, וכן במקום שדרים בין הא"י, לא יחלוץ כי אם ברחוב היהודים, וכן נהגו (טור והגהות מיימוני והגהות מרדכי רפ"ק). עכ"ה. וציון בדעת למש"כ בשעת" (סי' תקס"ס ק"א), אך בדרות אלו יצאו להקל והקילו וחזרו והקילו עד שכמעט נשכח מלב ואין על מה להשען וכן כמה דינים כיוצא בעו"ה יצאו מה שיצאו ועיין לעיל סי' תקנ"ד סעיף י"ז בהג"ה וצ"ע. עכ"ה. שהרי שמפני הבושה שהיו מלעיגים עליהם היו נוהגים ברחוב ללכת עם נעלים בת"ב, ואין להם על מה לסמוך, על כן כאן שהולכים עם נעלים בדרך לבית הכנסת בצירוף עם זה שמדובר תוספת שבת, לכן חולצים רק בברכו, וסגי בהכי, והוא חומרא יחסית למנהג שהולכים תמיד בנעלים. אבל לא שבאמת הלכה כן. ודוק. ונראה שלזה כיון בפרמ"ג שכתב, באשל אברהם סימן תקנ"ס ק"ה, וז"ל, לחלוץ. עיין מג"א. בין עכו"ם י"ל חולצין בבית הכנסת, ולא יגע בהם, ועל כל פנים קודם בין השמשות. עכ"ה. אך קצת קשה לבאר כן מאחר שא"כ שיחלצו בכניסה לבית הכנסת ולא רק כשאומרים ברכו. ודוק.

מתי הוא צאת שבת

ולענין הזמן של צאת שבת לענין זה, המנהג פשוט לאבילים על הורים בלבד, שחייבים להחליף את בגדיהם בצאת שבת מיד, בכדי שלא יתחייבו שוב בקריעה [משא"כ באבילות על שאר קרובים שיכולים להשאר עם בגדי שבת בשאר ימי האבילות], שמתחילים ערבית חצי שעה אחר השקיעה, באופן שאומרים אתה חוננתנו בצאת שבת שהוא שני שליש שעה, ומיד אחר שמונה עשרה קודם אמירת שובה

מחליפים את הבגדים, [וכל זה לא שיטת השו"מ בדברי שאול (יו"ד סי' ת) שסובר שבצאת הכוכבים כבר חל אבילות ואפילו עדיין שבת], מקור הדין שצאת שבת הוא ארבעים דקות אחר השקיעה כתב במהריק"ש (בס' רסא), שענינו הרואות שבכל גלילות ישראל לית דחש להא דר"ת שבמוצאי שבת בכדי שנים או שלשה מילין מדליקין את הנר בבתי כנסיות ע"ש. והצריך שנים או שלשה מילין, ששני מילין הוא כארבעים דקות ובדיוק שלשים ושש דקות, וכן הוא בדברי שו"ת מהר"י פראג"י (סי' מז) והביא דבריו מכת"י החיד"א בברכ"י (סי' רצג), וכן המנהג פשוט שמוציאים שבת רק בארבעים דקות אחר השקיעה, ולכן כתב הראשון לציון בשנת תרב הרה"ג חיים גאגין בהסכמתו לספר זכר יהוסף שווארץ שמונה ארץ ישראל שמתחילים ערבית רק לאחר חצי שעה מהשקיעה בכדי שיגיעו לומר אתה חוננתנו רק בצאת השבת שהוא ארבעים דקות אחר השקיעה.

ואחר שכן הוא המנהג הקדום מומן מהריק"ש שהוא היה בזמן מרן השו"ע ואחריו כמאה שנה הרב מהר"י פראג"י, ואחריו כמאה שנה הרב חיד"א בברכ"י, עד אחרון שהוא הרב חיים גאגין כן המנהג פשוט עד לזמן הזה ואין לשנות, וע' בשו"ת קול אליהו טופיק ח"א שהאריך בזה בטוב טעם ודעת ואין אחר המנהג כלום, ותמוה ביותר מה שכתב הרב יונה נבון בנחפה בכסף שצאת שבת הוא עשרים דקות אחרי השקיעה, כיון שמרן פסק משם הר"ן בסימן שצג שצריך שיהיה דין תוספת שהוא שלשה כוכבים קטנים רצופים, והרי בזמן זה בקושי יש רק כוכבים רגילים מפורזים, ע"ש. וביב"א חלק י (סימן לא) תקף את קול אליהו בחריפות, אבל לא מובן מה הישוב על דבריו, וכן ראיתי בבית נאמן (גליון 32 אות לו), שהשיג בזה על מו"ז. [אבל בבית נאמן (קנ הערה 25), כתב משום מה כמו"ז וסגי בעשרים דקות, והוא פלא].

אך מצאתי בשו"ח (מערכת לא תתגודדו בסופו סו"ס קו), שמונה הספרדים במוצאי שבת שמתחילים ערבית שליש שעה אחר השקיעה. ולא חצי שעה אחר השקיעה כמש"כ הגר"ח גאגין, ולפי זה צאת שבת הוא חצי שעה אחר השקיעה. וכן משמע מדברי שו"ת רב פעלים חלק ד (סימן יא), שמשמע שבחצי שעה הוא כבר צאת שבת. [וכן לכאורה בבא"ח פרשת ויצא סעיף א משמע כן, אבל האמת היא שאין ראייה מבא"ח שכתב מתי מתחילים ערבית ובוזה חצי שעה מתחילים וכמש"כ בשמח נפש גאגין. אבל מר"פ אין תשובה]. ולמעשה סיפר לי הרב שלמה בניזרי שערך את הלוח אמר לו מו"ז לא לכתוב עשרים דקות צאת שבת אלא רק חצי שעה.

שאלה – האם מותר לקחת קלי צום בשבת?

תשובה – מי שמחמיר להמיסו בשתיה מערב שבת תבוא עליו ברכה, ומעיקר הדין אין צריך.

לקיחת את "קלי צום" ביום שבת, כתב להתירו ביב"א ח"ט (סי' נד), הן מצד לקיחת סמנים והן מצד הכנה לחול, ובלוית חן (אות פט), התיר לבריא לקחת רפואה לבריא, אבל יש אוסרים כדמוכח מס'י שכח סעיף מד וע' במאמ"ר ובשו"ת כרם חמד משיח חלק א (סימן יח), ובקובץ קול התורה (גליון סד שנת תשסח ע' רצח - שד) כתב באריכות גדולה הרב מחזה אליהו פולק ח"ג (סימנים מו - מח), להתיר לכר"ע, כיון שכאן הוא לחזק מזוג כרע ולכן שרי, ומצד הכנה היות ונעשה להציל אין בו הכנה כמו כלי שמלאכתו להיתר במונח בחמה ומותר להצילו. (וע' שבת לקתי ח"א ע' תקלד).

ובמעין אומר תלה שלמתירים ויטמינים מותר ולאוסרים אסור, ע"ש. ולענ"ד נראה להחמיר בויטמינים היות והם חומרים רפואיים לכל דבר, משא"כ כאן הוא ממש תוספת תזונה. ולא דומה ללקיחת ויטמינים, ודוק. והגר"מ אליהו מתיר מכ"ש מדין ויטמינים. [ובויטמינים לא התיר אלא אם לוקח קבוע מכש"כ במאמ"ר שבת ה (פרק קה סעיף כא)]. [ומה שכתב הרב אופיר מלכה להקל בזה על פי מהרש"ג (ח"א סי' סא, סג וח"ב סי' קנה), שהביא ראייה מהלכות נדרים הנה דחה דבריו יפה במחזה אליהו פולק ח"א (סי' נד והלאה), שאין ראייה כלל מנדרים ששם אם לא מתיר איכא הפסד והקילו בו, ע"ש. ויש שרצו ללמוד ממש"כ בשלחן שלמה שבת ח"ג (ע' הערה ד), ואין ראייה משם כל כך].

אבל הגרי"ש אלישיב באשרי האיש ח"ג (פ"ע סעיף ז), החמיר בזה וסובר שצריך להמיסו במאכלו מערב שבת, וכה"ג סובר הגר"ש ואזנר בקובץ מבית לוי ח"ג (ע' נב). וקצת משמע מאשרי האיש שכתב שאפילו למתירים בויטמינים יחמירו כאן כיון שהוא לא ראוי לאכילה ולא לצורך היום ויכר שהוא מכין לחול, ע"ש.

ונראה לענ"ד שאם מכין באופן שאין בו משום גירת סמנים שרי, שלא שמענו במידי דאכילה ושתייה לומר שיש הכנה, ואפילו בסעודה המפסקת אם אומר שאוכל הרבה לצורך וכי יהיה אסור, ודוק. ומה שכתב הרב אופיר מלכה להחמיר על פי ספר חסידים (סי'

180), שלא יאמר אדם שישן בשביל לכתוב ד"ת, ע"ש. לכתוב ד"ת הוא מלאכה, כמו שכתב בפשיטות להתיר באור לציון חלק ג (ע' קצה), ע"ש. וביתר המאיר (סיון תשעו), במאמר של הרב חדוק, והוא נכון מאוד. ופלא שהא"ר נדחק בזה מאוד. וכל זה לא כמו שהחמירו בזה בסתמות בשש"כ ח"א (פרק כח סעיף פ הערה קעז), ובמנוחת אהבה ח"א (פרק יא הלכה טו). ואכמ"ל.

[ולענין עצם הלקיחה מצד התענית ע' הליכות שלמה יוה"כ (פרק ו הערה 44) שלהציל מאבאי ראש מותר, ולא להקל מהצום, והוא בגדר נבל ברשות התורה, וכמש"כ במנחת שלמה ח"ב (בדפוס לא של הבנים סימן נח אות כה), ובשלמי מועד (פרק צא עמוד תצד) וכן במחזה אליהו כתב שאין היתר לקחת בפרט בט' באב אלא להציל מכאב ראש וכדומה].

שאלה - אדם חולה שאוכל בתשעה באב האם כראי שישתה את היין של ההבדלה ובאיזה שיעור או עדיף שיתן לקטן?

תשובה - אסור לתת לקטן לשתות מההבדלה משום דאתי למיסרך, אלא ישתה הוא בעצמו, אך ישתדל לשתות רק רביעית ולא יותר, ואינו ענין למוצאי ת"ב שאז אין הגבלה לשתות את כל הכוס.

כתב מו"ז ביחוד ח"ג (סי' מ בהערה) כתב לענין חולה שעושה הבדלה שיש לכתחילה להטעים לתינוק, אבל בדיעבד ישתה הוא, וחזר בו בחזו"ע וכתב שהחולה ישתה, ע"ש. וחזר בו שאסור שקטן ישתה, היות וכתב הרמב"ן בתורת האדם (אבילות ישנה), והר"ן בסוף תענית העלו שיש בזה אתי למיסרך ואפילו שהוא רק דרבנן. וכן הוא בטור וב"י. וכן סתם בברכ"י סי' תקנו, ולא כמו שהעתיק בילקו"י תשעט (ע' תצד), שקטן ישתה. וכן לא כמש"כ בספר משנת יעקב (ליבונין) בסי' תקנ"ו, שיתן לקטן לשתות כדי שיתענה שעות, וזה כוונת כנה"ג שיבדיל מיד, ע"ש. על אף ששיטת המגיד משנה (פרק כג מהלכות שבת הלכה יז), שבדרבנן אין אתי למיסרך. אך חלק עליו בכסף משנה שם. וע' בילקוט ביאורים (במתיבתא עירובין מ: ע' שצו).

אף שיש לצדד לומר שבכה"ג שיש חולה חשיב לא מצוי כמו בדין של מילה שאמרינן להטעים לקטן, וכן צידד בקובץ בית אהרן וישראל (אב תשע"ו ע' פז).

ובכל זאת ישתה רביעית ולא מלא לוגמיו שלא יסתבך ברכה אחרונה כדאיתא בסימן רי שאפילו בכזית יש ספק. וכן שמעתי מידיד נעורי הרה"ג יוסף ברוך והנה בדברי מלכיאל ח"ו (סימן ט), כתב לענין מוצאי ת"ב שישתה רק רביעית ולא יותר, ודפ"ח. אמנם לענין צאת ת"ב יותר קל כי כתב בלקט יושר לעשות הבדלה והיות והותר לשתות להבדלה הותר לגמרי, וכמו כן בהבדלה של מוצאי שבת חזון. וכן העלה לשתות אפילו את כל הכוס בזכור לאברהם (לסי' תקנא), והב"ד בשד"ח (מערכת בין המיצרים סימן א). אמנם לענין ת"ב עצמו יש להחמיר.

ודעת הגר"מ אליהו שאפילו מיץ ענבים לא לשתות אלא לסחוט ענבים, ואם אי אפשר בירה לבנה שהוא חמר מדינא, ואם א"א מיץ ענבים.

על אף שבהבדלה של מוצאי שבת שבתשעת הימים קל יותר לשתות יין, ואף שהרמ"א החמיר, אמר הרב עזריאל אירבאך שאביו הגרשו"א לא נהג להחמיר בזה כלל והיה שותה את היין של ההבדלה להדיא בלא לתת לקטן אפילו כשהיה קטן לידו. והוא דבר פלא לעשות היפך דברי הרמ"א. אמנם הסבירו יפה בשלמי מועד בזה שהיות וקטן שותה ויש בזה ספק כמו שהאריכו שם, לכן היקל בזה. ע"ש. ובפסקי תשובות (סי' תקנא אות לה), שכתב שבסידור יעב"ץ ובדרכי חיים ושלום אות תרסח ובלוח דבר יום ביומו כתבו שנהגו להקל בזה, וכמש"כ בלקט יושר ע' קי שכן נהג תרוה"ד. ע"ש.

שאלה - האם יש שינוי בנוסח ההבדלה שנעשית בת"ב או במוצאי ת"ב?

תשובה - בהבדלה שבתשעה באב אסור לומר את הפסוקים והברכות הצליחנו וכו', אבל במוצאי ת"ב אין צריך לומר, ואם רוצה יכול.

כשעושים הבדלה בת"ב אין לומר את כל הפסוקים הצליחנו וכו', משם הר הכרמל חיו"ד סו"ס כ שלענין אבל, כ"כ בחזו"ע ע' שלח. ובזה יש להקפיד לא לומר.

אמנם במוצאי תשעה באב בליל שני, אין צריך לומר כי הוא לא תחילת שבוע, כ"כ משה האיש אלישר (סימן כב אות ח), ודברי מלכיאל ח"ו (סו"ס ט), שהביאם בחזו"ע (ע' שלח), ולפי זה מותר לומר אבל אין צריך לומר. ודוק. עוד חשבתי סברא שלא אומרים במוצאי יו"ט כיון שהוא מותר במלאכת אוכל נפש, ולכן אין לומר הצליח מלאכתנו וכ"ש כאן שהוא יום חול לגמרי ומותר במלאכה

שאלה - האם צריך לברך ברכת מאורי האש בבית הכנסת או עדיף בבית?

תשובה - אין צריך בבית הכנסת ועדיף בבית להוציא את ב"ב י"ח. על אף שיכולות הנשים מעיקר הדין לברך לבדם.

כתב בשש"כ (פס"ב הערה צח), שיש להחמיר לא לצאת י"ח מאורי האש בבית הכנסת כיון שצריך להוציא את האשה בבית, והסתפק בזה בבאה"ל (סימן רצו), אם יש לברך לאשה מאורי האש. והב"ד אמנם בחזו"ע (ע' שמג עד שמח), וביב"א (ח"ד סי' כג כד), שפשיטא לחכמי הספרדים ב"ד והחיד"א ועוד שמברכות ואין לחוש לדברי הבאה"ל.

אמנם ראינו דברי הרב בית דוד (חאו"ח ס"ס תצא), שכ', ומ"מ אע"פ שנלע"ד שמן הדין הגמור היה צריך לברך על האש (בפורים שחל במוצ"ש) קודם קריאת המגילה, מ"מ לבי נוקפי שאם יברך ברכה זו בבה"כ אין יוכל להוציא את אשתו י"ח ברכה זו, שהרי אינו יכול לחזור ולברך וכו', ואפשר שהאשה עצמה אינה חייבת בברכת במ"ה, וכמ"ש בב"י (ס"ס רצו) לענין הבדלה, דמאי שנא ברכה זו מברכת המבדיל. ואף שאפשר שזו ברכת הנהנין היא ונשים חייבות בה, אע"פ שאנו מדמין לא נעשה מעשה. וגם הלום שמעתי שהרב מהר"ר חסדאי הכהן פסק שלא לברך על האור קודם מגילה. ורק אם יש איזה איש בביתו שצריך להוציא י"ח ברכת הנר (פירושו שיברכו עבורו בבית על האש שוב), אז יברך בבה"כ. [וכן הוא באמת בשו"ת תורת חסד (בתשובה שנרפסה בסוף המפתחות שבראש הספר) ע"ש].

עכ"ל. הרי שבשביל להוציא את ב"ב אמר לא לברך בביה"כ. ואף שבשו"ת יביע אומר (חלק ד חאו"ח סימן כג אות יב והלאה), ואף שעשה שם ס"ס בדאורייתא והוכחתו מספירת העומר יש לפקפק בה טובא כמש"כ במקומו בסי' תפט], מ"מ יש כאן את דעת מרן שחייבות בהבדלה, ואולי גם מחלוקת במצוה אם חייבות נשים בהבדלה ולא בברכה וי"ל, מ"מ בנ"ד שהוא לא לענין לצאת י"ח בכל ההבדלה אלא רק לענין ברכת מאורי האש, ובזה אין הבדלה דאורייתא בזה לחוש לדעות שפטורות, והמצויאות בשטח מראה שמברכים בבית הכנסת ובבית שוכחות לברך.

ומצינו הלכה זו לענין קריאת המגילה שצריך לברך מאורי האש קודם קריאתה, וכמש"כ בחזו"ע פורים (ע' קו ס"ה), ובשבת ח"ב (ע' תלט ס"י), ובכה"ח (ס"ק י) העלה שנהרא ונהרא ופשיטה, ודעות הברכ"י וערה"ש ובית יהודה ופרח שושן ועוד שיש לברך קודם מקרא מגילה, ע"ש. אבל ישנם שתי טענות גם בזמן שהיה חשמל, שהיות ואין מברכים מאורי האש על נר שהוא מכוסה, וכאן נהנים לאור החשמל שהוא מכוסה, ועוד שבזמנם היו צריכים להדליק את הנר בכדי לקרות מגילה, על כן צריך לברך, משא"כ בנ"ד שהוא דולק ועומד וא"צ לעשות פעולה שימשוך לדלוק, רק פעמים צריך להוציא את הסרת המונע שהוא השעון שבת שלא יכבה את החשמל ותו לא מידי. על כן אין צריך כלל ועיקר לברך על זה. וכה"ג כתב בשו"ת תפלה למשה ח"ב (ע' תקצד), וקילסו הרב נאמן בבית נאמן וכאן באיכה יש יותר אומרים שאין צריך לברך מכיון שי"א שקורא את איכה בחושך וגם י"א שהבדיל בתפלה וסגי, רק המנהג בכמה מקומות הוא לברך, וע' בחזו"ע (דף שמב).

שאלה - האם ישנו במוצאי תשעה באב יכולות לעשות הבדלה? תשובה - לכתחילה יש עריפות שיצאו ידי חובתם מאיש, ואם אין יבדילו בעצמם.

בתורת היולדת פרק מח כתב, שמאחר ודעת הרמב"ן בתורת האדם, והריטב"א (סוכה נד) משמו ומשם הרא"ה, וכן דעת הרדב"ו (סי' תרמב), ושכן המנהג, שאין לעשות הבדלה במוצאי תשעה באב שחל ביום ראשון, ואין חיוב הבדלה אלא רק עד יום ראשון לפני השקיעה, וכ"ד שו"ת צפנת פענח (סימן לב), ובזכר שמחה (ס"ט) על כן לנשים יש ס"ס להחמיר שלא יעשה הבדלה, שמא הלכה כרמ"א (בסי' רצט), שסובר שהבדלה לנשים הוא מ"ע שהזמן גרמא ופטורות, ושמא כרמב"ן שאין הבדלה ביום ראשון בערב, ע"ש. וכך הביא מו"א זצ"ל, ולכן צריכות להשתדל לצאת י"ח מאיש דוקא.

אמנם בחזו"ע (ע' שנב), הביא יותר מזה שאפילו אם עושות הבדלה בצום יש אומרים שפטורות מהבדלה והוא מדברי שו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' שעא סוף עמוד רכט), וכ"ה בספר מנהגי החגים (בין המיצרים אות נד), משם הגר"י זילברשטיין (בעלון בית דוד פרשת דברים תשל"ח ופרשת דברים תשמ"א), וחלק חזו"ע ע"ד שהספק של הרמ"א לא נחשב לספק כיון שרוב הגאונים ומרן השו"ע פסקו שנשים חייבות בהבדלה, ע"ש.

שאלה - אשה שהיא חולה האם עדיף לצאת ממנה י"ח הבדלה, או עדיף לעשות הבדלה במוצאי שבת לבדו?

תשובה – עדיף שהוא יעשה הבדלה עבורה והיא תשתה ויצא י"ח לבו"ע.

היות וישנה דעת הרמ"א (סימן רצו סעיף ח), שנשים פטורות מהבדלה, והזכירו בשו"ע משם יש מי שחולק, יש חסרון לצאת י"ח מאשה כיון שספק אם היא חייבת בהבדלה, וכנ"ל.

ועדיף יותר שהגבר שמתענה יעשה הבדלה עבורה והיא תשתה את היין, שהרי במקום שקטן ישתה שאסור רק משום שאתי למיסר, וכמש"כ בברכ"י (סי' תקנו), אבל באשה חולה אין בעיה שכזו, וכאן הוא לא עושה עבור אשה שהוא עצמו מחלוקת, אלא עושה עבור עצמו ג"כ, וכן העלו לדינא עבור חברו לעשות הבדלה וכמש"כ הגר"ש דביליצקי (סי' פ"ד) ובשבת הלוי ח"ח (סי' קכט) וצ"א חלק יד (סי' מד).

האם מי שלא יכול לשתות יכול לברך

וע' בקובץ בית אהרן וישראל (אב תשעח שנה לג גליון קצח), האריך בזה מכמה אופנים, והעלה שלשיטת אדה"ז סי' קצ סעיף ד א"צ דוקא אחד מהמסובין לשתות בכדי לצאת י"ח ואפילו קטן שלא הגיע לחינוך, אך סותר א"ע מסי' רצה, ובתה"ד (סי' רעב ס"ק ו), העלה להקל, ולא כמשנ"ב (סי' רעא ס"ק ט), שדוקא אחד מהמסובין שבירך להם, ולכן אי נמא שנשים פטורות א"כ לא יצא י"ח בזה ששותה היא. ובשבת הלוי חלק ח (סי' קכט), כתב שאין לחוש לזה כיון שלמין חייבות בהבדלה, ואפילו אם פטורות שמא א"צ אחד מהמסובין, רק לכתחילה לא כדאי שיכניס עצמו לספק להבדיל בשבילה, ע"ש. אמנם אין כן בית מיחוש מאחר שכל הטעם שצריך שתית אחד מהמסובין הוא רק בקידוש וכדברי הגאונים שצריך שהמקדש עצמו יטעם, וכמש"כ בא"ר (סי' רעא ס"ק כח), ומעתה אם הבדלה כקידוש ולכן מחייב מרן בהבדלה, א"כ היא מחוייבת ודאי יוצא מטעמה שלה, ואפילו אי נמא שלא חייבת כי הבדלה זה לא חיוב כקידוש, א"כ לפ"ו לא בעינן דווקא אחד מהמסובין. שרק בקידוש החמירו, ודפח"ח. וע' ברע"א בסי' רעא סעיף יד שהוכיח מפסחים קא. שמתקדש לאחרים בבית הכנסת ולרבים מהראשונים לא שותה ומוציא אותם, וע"כ לומר שכיון שהוא לא יוצא רק מוציא אחרים בזה מודים הגאונים שא"צ לשתות. ודחה שלגאונים שותה כי יוצא י"ח ברביעית, ע"ש.

ובספר קרא עלי מועד (פ"ה ס"ה), העיד הגר"ח קנייבסקי שהחזו"א כל השנה לא היה שותה את יין ההבדלה, אך הקפיד שדוקא מי שיצא ממנו בהבדלה שישתה, והוא כשיטת המשנ"ב הנ"ל.

הנה מה שכתב באות ג שדעת שו"ע אדה"ז סי' קצ ס"ד לחוש לכתחילה לשיטה שברכת הגפן בהבדלה הוא בשביל הטעימה, הנה לא ראיתי שיטה כזו, ובהדיא שם בשו"ע אדה"ז שבקידוש והבדלה ברכת היין הוא כברכת המצוות לגמרי ויכול לברך ולא לשתות,

אך עדיין חשבתי לומר שיש כאן חסרון של מש"כ הגאונים שאחד שעושה קידוש והשני שותה הוא חסרון והוא מדברי השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת (סימן רעא סעיף יד), והגאונים סוברים שאם לא טעם המקדש לא יצא, וראוי לחוש לדבריהם; ודוקא בקידוש, אבל בשאר דברים הטעונים כוס מודים הגאונים דסגי בטעימת אחר. עכ"ל. וכתב הט"ז שהטעם שהחמירו בקידוש כי הוא דאורייתא, ולפי זה בהבדלה מה הדין הנה למרן שהוא דאורייתא צריך גם להחמיר, וסתם השו"ע משמע שדוקא קידוש, וצ"ע. אבל לרמ"א קיל שהוא לכתחילה. ובלא"ה בא"ר שם פקפק שכולם חולקים על הגאונים וגם בדעת הגאונים י"א שהוא מותר, והב"ד בבאה"ל, ודיינו לחוש בקידוש גרידא לכתחילה, ולמעשה לכאורה עדיף לעשות כן.

וגם הרא"ש לא כתב שצריך שיהיה טעימה למקדש עצמו אלא אחר יכול לשתות, וגם בר"ן (סי' נב), איירי רק על מילה שצריך שיהיה בר חינוך.

לסיכום יש ריוח גדול שהוא יעשה עבורה הבדלה והיא תשתה את היין. וירויח רוב ככל השיטות, וינצל מהבדלה במוציא ת"ב שהוא מחלוקת גדולה.

עוד ריוח גדול בכל זה גם על מה שהרמב"ן הסיק לבסוף לפטור לגמרי, וז"ל, ומסתברא דבמוציא שבת שחל להיות תשעה באב לא תקינו הבדלה על הכוס, תדע שהרי אמרו בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס, ובתשעה באב שחל להיות במוציא שבת כל ישראל עניים מרודים הם, ובכי האי שעתא לא תקינו הבדלה על הכוס כלל, ולא אמרינן המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אלא בשעה שיש כוס אבל בשעה שאין כוס בעולם אין צריך להבדיל. ע"ש. א"כ יש צד לומר שעדיין חייבות וקיל יותר. ונכון. וראיתי בקובץ בית אהרן וישראל (אב תשעח ע' פו), שכתב המאירי שבט' באב כולם עניים וכתב לדחות שמילי דבדיחותא הוא, אמנם הרמב"ן לא אמר שהם עניים אלא שאין כוס. ודעת הרשב"א בתשובה ח"א סי' קיז

כדעת הרמב"ן, שאין חיוב הבדלה בשבת זו, אמנם יש לומר בחולה שאוכל יש הבדלה, וכן משמע מהרשב"א בברכות לג. ע"ש. ולשיטה זו יכול להוציא אותה י"ח מדין ערבות אפילו אם הוא פטור, וכמש"כ באריכות בליות חן סי' רעא משם הריטב"א בהלכות ברכות שגברים ערבים לנשים ולא להיפוך, וע' ברמב"ן בתחילת בראשית על הפסוק והוא ימשול בך.

שאלה – אם יש חולה שעושה הבדלה בתשעה באב האם עדיף לצאת ממנו ידי חובה?

תשובה – מו"א זצ"ל היה אומר, שיש עדיפות גדולה לצאת ידי חובה בהבדלה בתשעה באב עצמו, מאשר לעשותו במוציא תשעה באב, אך אם צריך להוציא את אשתו ידי חובת הבדלה במוציא הצום, יש מקום לומר שעדיף שלא יצא בכדי להוציאה. ואיך שיעשה יש לו על מי לסמוך.

כתב החיד"א בברכי יוסף (סי' תקנו), שאין בעיה לצאת י"ח הבדלה בת"ב עצמו על ידי חולה, ע"ש.

והיות שכנ"ל שיש כאן מחלוקת אם אפשר להבדיל במוציא ת"ב, אפילו שאין הלכה כן, מאחר ורוצה להחמיר ולצאת י"ח מחולה ולהרויח שיטת בה"ג הרי"ף והרמב"ן והביאו שו"ע בסי' רצט סעיף ו משם י"א, האם יש לו מחויבות בשביל להוציא את האשה שלה יש בעיה יותר, וצ"ע.

שאלה – האם עדיף שהחולה יעשה הבדלה בבית הכנסת להוציא את כולם י"ח [חוץ ממי שרוצה להוציא את אשתו במוציא ת"ב כנ"ל], או שיצום עד למחר שיכול לחכות כמה שעות?

תשובה – אין צריך שיחכה ויכול מיד להבדיל. והיות ויש בזה זיכוי הרבים עדיף שיבדיל בבית הכנסת מיד.

כתב בשו"ת מנחת יצחק חלק י (סימן לא), עי' בכנה"ג (בתשובותיו סי' ע"א) שנשאל על חולה שאוכל בת"ב או מי שהוא בעל ברית אם מותר לאכול בלא הבדלה, והשיב דפשיטא שקודם שיאכלו מבדילין על הכוס ברכת היין וברכת המבדיל, וכו', אבל חולה וכל שמוותר לאכול, כיון דלדידהו הותרה האכילה יכולין להבדיל, וקודם שיבוא לאכול יבדיל אפי' ביום וכו', אלא מיהו יש חילוק בין חולה שהתירו לו לאכול בת"ב מפני חליו ויכול לאכול כל שעה שירצה בין ביום בין בלילה, יבדיל בלילה מיד אחר תפילת ערבית כמנהג להבדיל בשאר מוצ"ש, אבל בעל ברית שהותר להם לאכול בת"ב דחוי ולא הותר להם לאכול אלא לאחר המילה פשיטא שלא יאמרו הבדלה מבדיליה, עכ"ל. ומשמעות דבריו דאע"ג שאינו צריך עדיין לאכילה, מכ"מ יבדיל מיד אחר תפילת ערבית, וצ"ע מש"כ בכף החיים (סי' תקנ"ו ס"ק ט) דהיינו אם צריך לאכול במוציא"ש אבל אם אינו נצרך בעת ההיא לא יבדיל עד שיצטרך לאכול, והובא דבריו במנחת יצחק ח"ח (סי' ל"ס"ק ד). ולא משמע כן מדברי כנה"ג. ע"ש. והב"ד הרב משאש באו"ת תשנב מנחם אב והשיג על יחו"ד, וחזר בו מחמת זה בחזו"ע (ע' שג), שחולה יעשה הבדלה מייד.

אמנם סיכם הרב משאש שם שאם החולה יכול לצום שיצום עד הבוקר, ודייקו מכנה"ג והוא נכון, ולא הרגיש מזה בחזו"ע שם (אות ח ע' שג). אבל כשיש קצת צורך כנ"ל להוציא את הציבור יכול מיד לפתוח את הצום. וכמו כן משמע מדברי הרב אבני נור (סימן תקמ), שבחולתו אין בו דין תענית כלל ועיקר. וכן כתב בתורת היולדת (פרק מח הערה י), ושכן דעת החזו"א, ולא כחת"ס (סי' קנו), שמשמע שצריך לאכול רק כדי צרכו, וכן אחיעזר נהג בעצמו שיעורים כשהיה חולה, ולא קי"ל הכי אלא הותרה לגמרי ולא גזרו עליו, וכן שמעתי מהאור לציון. אך מדברי א"ר והביאו משנ"ב סי' תקנ"ד ס"ק ו לענין יולדת משמע שצריכה לצום שעות, וצידדו לומר שאין מחלוקת אלא כשיש צורך לחולה מיד, ע"ש. ולא נהירא, ולא ראו דברי הרב כנה"ג, ולהיפוך הנה בנוירות שמשון סי' תקנ"ד העלה שעדיף להתענות שעות ביום יותר מאשר בלילה, ובלילה יאכל ויתענה ביום שעות, וה"ה לנ"ד.

שאלה – חולה שמחמיר על עצמו ורק שותה מים האם צריך לעשות הבדלה?

תשובה – פטור מהבדלה ויכול לעשותו במוציא ת"ב. כך העלו הגרי"ש אלישיב (בחוברת על ט"ב ע' 16), ואול"צ ח"ג (פרק כט סוף הערה ו), ובשו"ת שבט הקהתי ח"ח (סו"ס קכט). והוא מכיון שמוותר לשתות מים קודם הבדלה, אבל החידוש הוא שנחשב שלא טעם כלום שיכול להבדיל גם במוציא שבת, והוא מכיון שאין זה טעימה שמחייבת בהבדלה.

שאלה – אדם שעשה מלאכה קודם הבדלה ושכח לומר בתפלה אתה חוננתנו וגם לא אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול האם צריך לחזור ולהתפלל ערבית?
תשובה – יחזור בתנאי נדבה.

לשיטת האור לציון ח"א סי' כ לא חוזר כשיטת הבאה"ל, אך בחזו"ע שבת כרך ב' ע' שפ"ב סעיף ג כתב שחוזר בתנאי נדבה וחלק על האור לציון בזה, ושכ"כ לחזור בדברי שלום מורחי. ע"ש.
אמנם ביום א' ואי שלא חוזר, והוא שכתב הגרשו"א בשש"כ (פס"ב הע' צה), שאפילו אם אכל ביום א קודם הבדלה, בנ"ד, לא מסתבר שחוזר להתפלל אם לא אמר אתה חוננתנו כיון שהתפלל כבר כמה תפילות, וסיים בצ"ע. ע"ש.

שאלה - האם קטנים שאוכלים בתשעה באב צריכים לעשות הבדלה לעצמם?

תשובה - לכתחילה יעשו הבדלה לעצמם.

דעת מו"ר בחזו"ע (ע' שנב), שקטנים חייבים להבדיל לעצמם, ולא כגרי"ש אלישיב והגר"ח קנייבסקי ושרגא המאיר ח"א (סי' נט), שכתבו לא להבדיל, ע"ש. (ובתחילה גם מו"ז היה אומר לא להבדיל כדאיתא במעין אומר ח"ג), והנה ראיתי בחוברת של הגרי"ש אלישיב שביארו שהטעם שילדים לא מבדילים היות ואם יגדלו יצומו ואין להם הבדלה, ע"ש. וכן העלה במועדים וזמנים שטרנבוך ח"ז סי' רנה, וכן פסק בתורת המועדים לדודי תשנ"ו, אך יש לדחות שהרי מחוייב במוצאי ת"ב וכדומה ושם חינוך שייך כאן, וכן הקשה בקובץ בית אהרן וישראל אב תשע"ו פ"ח אמנם לכאורה יש לחוש לחולה, וחולה שאין בו סכנה שכיח לדברי רע"א בהלכות שבת, ויל"ע.

הנה לכאורה באנו לדין של אתי למיסרך וק"ל שאין איסור רק אם עושה הדבר עבורינו, אבל עבור עצמו לא, וכאן לכאורה הוא עבור עצמו, ולא נראה לומר שנחשב עבורינו, אף שלכאורה הוא תלוי בפלוגתא אם חובת חינוך על האב או על הברך, שאם על האב עבור האב עושהו, ואם על הברך סוף סוף חיוב שלו הוא והארכתי בסי' תפט שאין הכרעה בזה, והנה מלבד שיש לומר שעל הברך. ואין כאן אתי למיסרך, עוד נראה שאף שהוא על האב לא ניכר שעושה עבור האב, ולכן אין כאן אתי למיסרך.

ויש לדמות דין זה לדין של קטן שהגדיל בספירה שלדעת מו"ז לא ממשך לספר בברכה, וסובר צריך לספור כשהוא קטן עד שיגדיל, ולשיטתו כאן אזיל, ולכאורה מדוע? וכפי שכתב סבא בילקוט יוסף ח"א, לגבי ילדים שרוצים לעשות מנין וחזרת הש"ץ, שסבא אוסר לפי המבואר בריטב"א בסוכה (ב). מטעם שאסור לחנך ילד לטעות, כגון שישב בסוכה שהיא מעל עשרים אמה. ולכאורה גם כאן אתה מחנך לאיסור, ולפי זה צריך לא לומר לקטן להתחיל לספור כיון שהוא חינוך בטעות, שאם יגדל אסור לו לברך. אבל אם מתחיל מעצמו לספור בלא לשאל לא מוחים בידו כדברי האור לציון בברכה לקטן שמדליק נר חנוכה. [ובספירת העומר ישנם צירופים אחרים שרבים אומרים שקטן שהגדיל ממשך בברכה, חוץ מדברי האור לציון שמי שיעבור ניתוח גם יכול לספור בברכה עד הניתוח, וספיקות בספירת העומר קל יותר].

אבל יש מקום לחלק שגם נאמר לו לברך, כי המקרה הזה של קטן שהגדיל לא יחזור כשיהיה גדול, והרב ברוך שרגא העירני אולי בנו יהיה קטן שהגדיל ולא ידע את הדין. ומחנכו בטעות. וכאן חמור יותר.

שאלה - אדם שאוכל בתשעה באב האם צריך לעשות מים אחרונים?

תשובה - מן הדין צריך, אבל אם אפשר שיגע בנעליו ואז יצטרך מן הדין בשביל הברכה.

מים אחרונים בתשעה באב תלוי אם הוא מן הדין נוטל, שהרי גם בנטילת ידים לאוכל נוטל לא רק עד קשרי אצבעותיו, כיון שקבלו כמו מן הדין הוא, ולכן מותר ליטול כיון שאנו קבלנו שהוא חובה, יש להקל, אבל לאשכנזים שרק חומרא לא, כך אמר הרה"ג אברהם אורבאך רבה של טבריא לשואל, ובבית נאמן (גליון 269), התיר. ויש אפשרות להחליף נעלים וכדומה וצריך בלא"ה ליטול ידים.

סיכה

שאלה - האם מותר להשתמש בדאודורנט בתשעה באב?

תשובה - אם סובל מזיעה ומריח רע מותר לכו"ע אפילו לרחוץ באותו מקום כגון בבית השחי. ולא כמש"כ בספר אור לציון, שלא אמר כן בהקלטת השיעורים. וכ"כ במשנ"ב (סי' תריג שע"ה צ"ס"ק ג) משם שבולי הלקט ורבינו מנחם.

ואם הוא רק למניעה יש להשתדל להחמיר להשתמש בתכשירים אחרים.

האם מותר להשתמש לצורך מניעה, דעת האגר"מ (שמעתתא דמשה ע' תלג) שמותר כיון שהוא נחשב לרחצה להעביר זוהמה. וכן דעת הגרשו"א בהליכות שלמה פי"ד ובאורחות הלכה הערה 56), שמותר כיון שאין זה סיכה, והביאום בדרשו (סי' תקנד הערה 48), אך הרואה בהליכות שלמה שאינו אלא משמעות, והוא מחודש שמותר אפילו

אין עדין זיעה, אבל הגרי"ש אלישיב החמיר בזה שנחשב לסיכה, אם יש בזה טופח על מנת להטפוח, ע"ש. ובסיכה יש הבדל, שבהלכות ת"ב מותר כשיש צורך כגון פצעים וכדומה, אבל לא ביוה"כ. וכמש"כ בבאה"ל (סי' תקנד ד"ה סיכה), וגם בת"ב החמיר כיון שעדין אין לכלוך, ונראה יותר להחמיר במניעה, ויכול לשים סוגים יבשים של מניעת זיעה. ובת"ב, שאין איסור הולדת ריח בבגדים, יכול להניח על הבגד.

שאלה - האם מותר לשטוף את הבית או כלים שנשארו משבת בת"ב?

תשובה - שטיפת הבית יש לאסור, ולענין שטיפת כלים מי שמתיר יש לו על מי לסמוך, ובפרט כשהוא בלילה. ויש מחמירים בכפפות, ויש מקום להחמיר.

בדין לשטוף את הבית בת"ב, הנה בחזו"ע כתב לענין שבוע שחל בו שנוהגים הספרדים להקל, ואפילו באבילות קי"ל ששופין ומדיחין, ע"ש. אך לענין ת"ב נראה שחמור יותר שנהגו לאסור במלאכה משום היסח דעת מאבילות. שהרי אסור אפילו לבשל כדאיתא בסו"ס תקנט. ועוד ששם שבעה ימים וקשה מאוד, משא"כ כשהוא יום אחד בלבד.

ולענין שטיפת כלים שנשארו משבת ולא צריך להם היום, אם נבוא מצד איסור מלאכה יש להקל יותר בלילה, מכיון שכתב בחזו"ע (ע' שיט), להתיר מלאכה בלילה, מדברי או"ו ורש"י.

וע' בספר מקור חיים (סי' תקנד סכ"ב) שאסר להדיח כלים וע' מחזה אליהו ח"א (סי' פז), שנראה טעמו משום רחיצה של הידים, ולא התירו אלא להכין אוכל או לרחוץ קטן ביוה"כ, שהוא צורך גדול, ע"ש. וכן החמירו באו"ח ספיקנא משם המשאת בנימין, ובאגרות משה (שמעתתא דמשה ע' תלד), וכ"פ באור לציון (פכ"ט אות יד ובמקורות), אך מתירו אחר חצות, ולא דמי לאבל שהוא שבעה ימים שהתירו. ע"ש. וכ"פ הגרי"ש"א באשרי האישי ח"ג (פע"א סעיף ד).

ובמעין אומר התיר לגמרי. וכן ברכת יהודה ח"ג סי' טו, ובחלק ח התיר בקלות בזה. והראיה מרחיצת בשר שהתירו ולא חשו לשטיפת הידים. ע"ש. וכן באשרי האישי שם סובר שאם מותר לצורך קטן אין צריך כפפות.

ומו"א פסק להתיר רק על ידי כפפות, כשיש צורך שמסריח וכדומה ולא עוזר גם מילוי מים בכלים, ולדינא יש להחמיר, **שייבה ושינה.**

שאלה - באיזה גובה שרפרף מותר לשבת?

תשובה - לענין הלכות אבלות הרב טיקוצינסקי כתב קולא בזה שיכול לשבת על שרפרף עד גובה ג' טפחים וכדין לבוד, וכן מובא משם החזו"א, וכדבריו היקל בחזו"ע. אבל זה תמוה מה השייכות לדין לבוד, ולכן צריך להחמיר שלא לשבת ביותר מגובה טפח כפי שהיה מנהג הספרדים כמובא בכתם פז (מלבד מי שסובל מכאבי גב וכדו'). אמנם באשרי האישי ח"ג (ע' תפד), כתב שלענין ת"ב שהוא רק מנהג יש להקל שהעיקר שיהיה ניכר. ע"ש.

שאלה - האם צריך לישון על הרצפה?

תשובה - בשו"ע סימן תקנה כתב, "ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו". וברמ"א "ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב", אבל זה רק בתורת חומרא והנהגה טובה. והגרי"ש אלישיב לא נהג בזה, ורצוי להוריד את המזרון לרצפה כשאפשר, והוא הדין באבלות השבעה אין כפיית המטה לישון עליו אלא לרמוז לה' שהפך את הצלם שלו.

לימוד תורה

שאלה - האם מותר להרהר בדברי תורה בתשעה באב?

תשובה - מרן בס' תקנד ס"ג מבאיש יש מי שאוסר (מהרי"ל) ללמוד ע"י הרהור, שפקודי ה' ישרים משמחי לב אף בהרהור. וכך העלה סבא ביבי"א ח"ד (חיו"ד ס' לא) גם לגבי אבילות, ודלא כלקט יושר שמתיר. אבל בחזו"ע בהל' ת"ב, חזר בו והתיר, ומצא שבספר המאורות מבואר ששמחה דוקא במענה פיו. הרי שיש שני ראשונים, המאורות ולקט יושר, שמתירים ללמוד בהרהור, ואם היה רואה מרן דברייהם היה חוזר בו.

ולכתחילה ילמד האדם בדברים המותרים ובהלכות אבילות, ואור לציון אמר שצריך ללמודם כי הרבה שאלות יש שידע מה לענות. תפילין

שאלה - מה הסיבה שלדעת הסבא מניחין תפילין בבוקר כנגד דעת מרן?

תשובה - בשו"ע (תקנה ס' א) כתב שלא להניח תפילין בבוקר. כנראה האר"י ומהרח"ו גם לא הניחו, וכפי שנראה מדברי הטור ברקת, שהיה תלמיד מהרח"ו. אבל מנהג ירושלים משנת רנב (שבתחילת טל אורות הוצאת אור ודרך), להניח רק תפילין בלי להתעטף בטלית, ומי

שהנהיג להתעטף וגם להניח בבוקר הוא הרש"ש לפי הסוד. ומו"א אמר לי שהסיבה שסבא הנהיג זאת, כי חשש שישכחו ולו מעט אנשים להניח תפילין כל היום, וגם מפני שיש שלא קוראים ק"ש לפני התפלה עם תפילין, היות וסובר שאף הנוהגים שלא להניח תפילין בשחרית, מ"מ צריכים להניחם בבית קודם התפלה ולקרות קריאת שמע, כמבואר בבאר היטב ממחר"ם גלאנטי, שמתקן את עדות השקר שקרא ק"ש בלי תפילין, רק אם קורא בתוך זמן קר"ש. וכ"כ א"א מבוטאשטש (בסימן לד), וכמש"כ בב"י משם מהרי"ל שלכן קוראים ק"ש כשמניחים תפילין דר"ת בכדי לתקן עדות שקר שקרא בתפילין של רש"י. ולכן לפי זה צריכים כל יום להניח תפילין דר"ת תוך זמן ק"ש.

שאלה – האם יש לברך בתשעה באב שעשה לי כל צרכי?

תשובה – מרן בס' מו (ס' ח) פסק כדעת הרמב"ם, שכל ברכה שלא התחייב בה (כגון שלא שמע קול התרנגול) לא מברך. אבל מנהגנו בכל יום לברך, הוא מפני דעת רבנו האריז"ל שסובר כמ"ד שמברכים על מנהגו של עולם, ולפי זה בתשעה באב לא מברכים וכמו שכתב רבינו האריז"ל ז"ל בשער הכוונות (והפה שהתיר הוא שאסר), והטעם שלא מברכים אף לשיטה זו הוא מפני שכל היהודים לא הולכים בנעילת הסנדל. ואולם סבא ביבי"א (ח"ט ס' ח, וע"ע בחלק ט סי' צא אות ז), ובחזו"ע ת"ב (ע' שסב), הנהיג לברך, כפי המובא מחכם אחד באבקת רובל (סי' נד), שהמנהג מוזמן הרמב"ם לברך על מנהגו של עולם, וכן משמע מר"א בן הרמב"ם (סי' פג), שהרמב"ם חלק על המנהג, וא"כ לא תליא כל כך בדעת האריז"ל, ועוד מפני שבתשעה באב שייך בנעילת סנדל במקום עקרב, או אפילו בנעילת ת"ב.

ובבית נאמן (גליון 320 אות כא) שמו"א אמר לו, תראה בשלמי ציבור (דף מט ע"ב עד דף נג), שרק למקובלים לא צריך לברך שעשה לי כל צרכי, ועוד שיש נעלים היום, ע"ש. ולכן סיים שאין לברך אבל הוא לא ברכה להסתה. והרב ש"ע צמנו כמה פעמים כתב לא לברך (בדף ח ע"א, ודף מו ע"ב), והחמיר כל כך עד (בדף קפג ע"א) שגם לאבד בימי אבלותו לא יברך, ועל זה האריך לבאר הרב המגיה אברהם חיון כתב לצדד בזה וגם העלה שבת"ב ויוה"כ לא לברך, אלא אם נחדש ונאמר שהאריז"ל סבר כשיטת הרו"ה סמ"ג וסמ"ק והב"ח שאסור ללכת עם נעלי בד גם כן, אבל לדידן שנוהגים להתיר אפשר לברך, ע"ש. וכן צידד בנימוקי או"ח ממונקטש, והוא מחודש לומר שכל דורו של האריז"ל נהגו להחמיר כשיטת המחמירים, מכיון שהולכים על מנהגו של עולם, ואם רוב העולם הולך כן יהיה אפשר לברך, וגם מדוע לא הלכנו אחר האריז"ל להחמיר בנעלי בד, ולכן למעשה לא לברך וסב"ל. וע' בשו"ת גינת ורדים (חלק אורח חיים כלל א סימן ח), שכתב כרבינו האריז"ל שאין לברך שעשה לי כל צרכי, ומה שחולים לובשים לא נחשב מנהגו של עולם, ע"ש.

וגם לפי סודן של דברים כתב ברב פעלים ח"א (חסו"י סי' יד), שמאחר וברכות השחר כנגד ט' ספירות אור ישר וחוזר, ושעשה לי כל צרכי כנגד גבורה של אור ישר שאין בתשעה באב, וע"ע באופן אחר בברכת אליהו מני על שער הכוונות (דף א ע"ג אות א, ובהוצאת הארת מרדכי עמוד יא) [וגם חמור יותר ברכה זו שנאמרת בלשון יחיד, ולא דומה לכל ברכות השחר שנאמרים בלשון רבים, על מנהגו של עולם, ולכן החמיר הטור והשו"ע ללחלח את העינים מנהג, בשביל ברכת המעביר חבלי שינה מעיני, שגם היא בלשון יחיד, וכמש"כ בעולת יצחק רצאבי ח"ב (סי' רצ). אמנם לדינא להאריז"ל תמיד יברך גם ברכת המעביר וכמש"כ בשע"ת סי' מו אות יב], ומי שבירך בטעות ברכת שעשה לי כל צרכי, ישתדל לליל מוצאי הצום ללבוש נעליים מעור כדי שתחול הברכה על זה.

שאלה – האם תשעה באב שחל במוצאי שבת צריך לומר ויהי נועם אחר ערבית?

תשובה – יאמר ויהי נועם בלא אמירת שובה.

בשו"ע סימן תקנט סעיף ב כתב, אין אומרים ויהי נועם במוצאי שבת, והטעם הוא משום שהותקן על מלאכת המשכן בפרשת שמיני, וכאן אנחנו עסוקים בחרבן, ולכן אין לאומרו, וכך הביא במשנ"ב, אמנם השמן ששון בספרו פתח עינים (דף סט ע"ד), כתב שהיות ולרבינו האריז"ל ענין של אמירת פסוקים הללו הוא להמשיך קדושת השבת לימי החול, ומיתוק ה' גבורות מנצפ"ך, גם בת"ב יש לאומרו ויאמר גם יושב בסתר עד ואראהו בישועתי, ע"ש. ואילו דבריו הייתי אומר רק פסוק א' של ויהי נועם בלבד, וכנראה כוונתו שהסיום ואראהו בישועתי גורם משהי האהרה, אבל אינו דבר ברור. וכן כתב בכה"ח ומו"א זצ"ל ובחזו"ע (ע' שמג), לא הביא כלל מדברי המקובלים. ולכן הביא שלא לאומרו.

אמנם ראיתי בשו"ת מבשרת ציון מוצפי ח"א (סימן מד), שלא הביא מדברי הפתח עינים, ושאל לזקנים ואמרו לו שלא לומר ויהי נועם

בתשעה באב כיון שיום זה הוא יום קשה בשליטת החיצונים ואין לנו כח להמשיך נועם העליון, ע"ש. ובאמת כ"כ בטור ברכת, אבל יש יותר לחוש לשמן ששון היות וראינו הרבה שהרב טור ברכת חסר לו ידיעות משער הכוונות, על אף שהעריצו החיד"א בספריו, וקשה לחדש דברים ובפרט נגד השמן ששון. וכן מנהג בית אל כיום לא לומר.

שאלה – האם צריך לומר קדיש תתקבל בערבית?

תשובה – בב"י הביא משם הראשונים שלא אומרים תתקבל על שם גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי, שאין התפלות מתקבלות, אמנם הרש"ש בנהר שלום כתב באופן כללי שכל תפלות של ת"ב צריכים להעשות בת"ב בשלימותן, משמע שצריך לומר תתקבל, וכמש"כ בכה"ח, ובכדי לא לעבור על דברי הראשונים הנ"ל, על פי עיצה היעוזה, שאחר שמונה עשרה לא לומר חצי קדיש כמנהג כל מוצאי שבת, אלא לומר קדיש שלם של תתקבל, והיות ולא החלנו לומר קינות אפשר לומר תתקבל, (אמנם מנהג המרוקאים והתונסאים שאומרים קינות קודם ערבית ג"כ ולהם לא כל כך פתרון ואפ"ה צריך לומר תתקבל). וכן הוא בסידור התימנים השאמים, ובסידור של הגר"מ אליהו, ובאיש מצליח.

כתב בחזו"ע בערבית ואחר העמידה אומר החזן קדיש תתקבל, אמנם בהערות כתב, ומכל מקום גם אנו נוהגים שאחר איכה אין אומרים עוד תתקבל בלילה, על פי הכתוב גם כי אזעק ואשוע "שתם תפילתי". אבל בשחרית אחר סיום איכה וקינות ופסוקי נחמה, אומרים קדיש תתקבל עכ"ד. ונראה כוונתו שאחר הקינות אין עוד תתקבל, אבל אחר י"ח יש קדיש כמש"כ משם כה"ח (ס"ק ט), אך לא כתב שם כן כה"ח על המנהג, וגם לא ידעתי ממנהג זה, ובכל הסידורים יש תתקבל אחר הקינות לבסוף ולא אחר העמידה, ובסידור ליורנו אין תתקבל כלל, וכן העלו במשנ"ב איש מצליח סי' תקנט מספר 7 וציינו למאמר"ר אות א, אבל הם נוהגים גם לא לומר תתקבל גם בשחרית, וגם לא מסיימים בפסוקי נחמה וכמש"כ בברית כהונה מערכת ת"ב ואין ראייה מהם], אבל שאין קדיש כלל לא שמענו.

והנראה בכל זה שכתב בבית יוסף (סימן תקנט אות ד), ומ"ש ואומר קדיש בלא תתקבל. כן כתבו הגהות מיימון (שם) ונתנו טעם לפי שכבר אמר באיכה (ג ח) שתם תפילתי אבל קודם קריאת קינות אומר קדיש כולו כבשאר ימות השנה. ויש מקומות שאין מדלגין תתקבל אלא בלילה אחר תפילה אבל בשחרית אומרים אותו לפי שכבר סלקו וסיימו לומר קינות ואומרים קצת פסוקי נחמות בסופו עכ"ל. עכ"ד. והנה נראה שמנהגנו לומר בערבית שירת האזינו קודם ערבית על כן לא אומרים תתקבל, כמו אחר קינות, רק לאחר ובא לציון, שכל הפוסקים שכתבו לומר תתקבל הוא משום שעדיין לא אמרו איכה, אבל אנו שנהגנו לומר עכ"פ שירת האזינו קודם ערבית לכן לא אומר תתקבל, אלא כמש"כ בארחות חיים (הל' ט' באב אות יז), ועוד, והנה בכה"ח הביא לענין שחרית שמנהג בית אל רגיל כבימות החול, ואולי ה"ה לערבית, וכן מסתבר לומר מיד כחזו"ע שאומר שכן מנהג ירושלים. והאזינו לא נחשב לקינות אלא לאמירת פסוקים בעלמא, אבל איך נשנה מנהג בזה. רצ"ע. עכ"פ לדינא מאחר שכתב הרש"ש שסדר התפילות שוים כמו בימי החול, לכן יאמר תתקבל אחר אמירת שמו"ע, לפני אמירת הקינות.

ובמאמר"ר כתב שמנהגם לומר קדיש תתקבל רק בשחרית ולא בערבית, ע"ש. וכ"כ בחזו"ע שמנהגנו בשחרית לומר אחר כל הקינות, ע"ש. הנה זה לאלו שמתפללים בלא טו"ת ואומרים קינות באמצע התפלה, אבל לשיטת הרש"ש שאסור להפסיק בקינות באמצע התפלה, לכן מתפללים רגיל ואומרים קינות אחר התפלה בכה"ג ודאי שיאמר תתקבל רגיל.

שאלה – מי שמניח תפילין בשחרית, איך לנהוג לענין הפיוט על היכלי אבכה יומם ולילה?

תשובה – כל מי שהוא עם תפילין יש למנוע מלאומרו, וכל פיוט זה התחבר כשלא מניחים תפילין בבוקר של ת"ב.

שאלה – איך אפשר לזכות להתחבר לאבילות על החורבן?

תשובה – בדורות הקודמים היו מרגישים יותר את צער החורבן בימים אלו, והיו כולם קמים לתיקון חצות (סבא היה בוכה כל התשעה באב בקינות בלי הפסק). והיום נהיינו לצערינו אטומי לב וחסרי רגש. ומביא רבינו יונה בשערי תשובה, שהסיבה לכך, כמו שאומר הנביא, "השמן לב העום הזה", שנאמר "וישמן ישרון ויבעט" והיום יש שפע רב, כמו שמבואר בתנאי שריבוי תאוות בהיתר גורם להתעבות הנופש הבהמית. ובגמרא בע"ז (דף ה), יפה עניות לישראל כאוכף אדום לסוס לבן, ובזה"ר "תוקפא דגופא חולשא דנשמתא". וזה הרעיון בצום, שעל ידי שמחלישים את הגוף מתקרבים יותר לנשמה. וזו צריכה להיות העבודה שלנו, לחשוב יותר על הנשמה,

ושהתפקיד של הגוף לשרת את הנשמה, וממילא האדם נהיה יותר רוחני, ויותר יריגיש רגשות של רוחניות וצער השכינה. ובשלה"ה מביא, בתיאור ההתגלות שהיתה לבית יוסף, וכן בשו"ת פרשת מרדכי, בפתק שירד לו משמים שאם הייתם יודעים גודל צער השכינה, לא הייתם מעלים חיוך מימיכם. וצריכים להתפלל על הגאולה. ורבינו הא"י ז"ל אומר שאין שתראה הגאולה הכל תלוי בנו. שמעתי מבעל הכרם חמד, על הכתוב ישיש עליך אלקיך כמשוש חתן על כלה, ולא אומר כמו עשיר שמרויח כסף, כי בעשיר הכסף לא שמח, אך בחתן וכלה שניהם שמחים, ואנו רוצים שהקב"ה גם יהיה שמח בגאולה, ולא תהיה גאולה בעל כרחנו.

תענית תשעה באב

שאלה - מה דין אשה שבחור שלושם ללידתה?

תשובה - יש סתירה במרן, שבס"י תקנ"ד מביא הב"י רמב"ן שמיקל, וכ"כ בס' תקנט סעיף ז גבי ברית, לתת ליולדת לשתות מהיין, אך ביו"ד סימן רסה כתב שאסור לתת מהיין ליולדת אלא רק לקטן הרי שסובר שצריכה להתענות, וכתב ליישב בדברי נחמיה (ס' מ) שמש"כ שחיה ויולדת כל שלושים אינם צריכים אומד אלא מאכילים מיד, מדובר כשלא מרגישה טוב, ובלאו הכי לא התיר. וכך נראה להחמיר. אבל הנשים שלנו חלשות, ואפשר להקל (וביבי"א חלק ז סימן מט העלה להקל).

ונראה שדין זה תלוי בכל הסתירות שיש בשו"ע, כשמקום אחד הוא סוגיא במקומו, ובמקום אחד הוא בתרא, האם הולכים אחר האחרון והבתרא, או אחר סוגיא במקומו, ואין בזה כלל ברור, וביו"ד ס' רסה כתב הגר"א (ס"ק בו) שהעיקר כסוגיא במקומו, ואינם צריכות לצום, אבל הגר"א הולך לשיטתו שסובר שבכל מקום שהשו"ע סותר את עצמו אין בזה קושיא, אלא כן דרך השו"ע פעם כותב ככה ופעם ככה, וכמש"כ בשו"ת היכל שלמה (ס'י שב סעיף יב), ובתוספת אהל חלק ב (בהערת על משנ"ב ס'י שיש ס"ק טב), אך דעת המג"א והפר"ח והש"ך לטורח לישב ולדון בסתירות.

ובדעת מו"ז יש סתירה, שכאן נקט שסוגיא במקומה עדיפה, ולענין שכר שבת בחזנים מרן בסימן שו החמיר, ובס"י תקפה י"א בדעתו שהתיר, וכתב ביב"א ח"ה (ס'י כה), שאין העיקר כסוגיא בדוכתא, וכך העלה בדין סכין שאינה בת יומה בחריף שבסימן צו סתם מרן להקל שצריך בן יומו, אבל בסימן קג סעיף ו החמיר משם יש מי שאומר, וביב"א חלק ח (חלק או"ח סימן מג אות ה), כתב, שמרן חזר בו בסימן קג סעיף ו, והחמיר [אך בזה ודאי שיש להקל, כי הוא בלשון יש מי שאומר שנמצא שם, וכמש"כ בכה"ח (ס'י קג ס"ק מט), והב"ד גם בהליכות עולם בהלכות שבת (תצוה ע' רח)].

ולאידך לענין חתיכה הראויה להתכבד כשהיא חיה, התירו במקומו ביו"ד ס'י קא ס"ח וס"ט, ולאחר מיכן החמיר בסימן קי וכמו שכתב ביב"א חלק ה (חיו"ד ס'י ח אות ד), להתיר כסוגיא בדוכתא.

האם אפשר להקל מעת לעת ליולדת?

טענתי לאבא זצ"ל וקיבל את הדברים, שאי אפשר לשער מעת לעת כגון אם אשה ילדה בח' בתמוז בשעה 1 בצהריים שצריכה לכאורה להתחיל לצום בת"ב משעה 1 בצהריים, אמנם ביוה"כ פ לענין שלא צ"ע ימים מקלים בזה נגד מרן בסימן תריז ס"ד שפסק כתרודה"ד שא"צ לשער את השעות מעת לעת, דספק נפשות להקל שלא לצום, כמש"כ ביב"א חלק ז (סימן נג), אלא צריך מעת לעת, וכן דעת בה"ג והאשכול והרא"ש והרשב"א והריטב"א והאור זרוע והאיסור והיתר, ע"ש. וסיים ביב"א שה"ה בנ"ד בת"ב ששעות הללו הם מעת לעת, ע"ש. וכ"ה בחזו"ע, וכך שמעתי בשיעור בשנת תשסט, וכן ראיתי שכתב בפתחי עולם ס'י תקנד שהביא שנראה לו שהיות והוי דרבנן בזה לכו"ע אמרינן שלא בעינן מעת לעת.

אבל לענ"ד שיש לחלק ששאני ט"ב שהוא בשלשים יום, מפני ג' סיבות. א. כי זה דין של חולה שאין בו סכנה, ואין כאן ספק נפשות. ב. ועוד שבאחוזים כמה שעות כלפי שלשה ימים הם משמעותיים, משא"כ כמה שעות כלפי שלשים יום הם לא משמעותיים ויודו כולם שא"צ מעת לעת. ג. ועוד שלא שייך דרבנן צום של כמה שעות, ולכן תתחיל לצום מליל ת"ב ותראה איך מרגישה.

שאלה - האם מעוברות צריכות לצום בתשעה באב?

תשובה - השולחן ערוך בסימן תקנד ס"ה החמיר שלענין ת"ב מעוברות ומניקות צמות, ולא כשאר תעניות. אולם רואים שיש בזה בעיה, בפרט בעשרות שנים האחרונות שישנם הרבה מקרים של הפלות במוצאי צום ועל כן היקל בזה האבן ישראל פישר ואפילו ביום הכפורים.

בחוברת אסיא כרך טו (כסלו תשנז, נז, נח, בדף 54), מובא שד"ר מרדכי הלפרין אמר שדיבר בזה עם הרב פישר ושאלו איך מתיר לכל

המעוברות לשתות אפילו ביום הכיפורים, והלא אין ממצא ברור שיש יותר הפלות ביוה"כ. ואמר לו שמנסיונו האישי הגיע לזה, ואמר הרב אברהם סופר שאין לשפוט לפי נסיון אישי בלא מחקר רפואי, ע"ש. ואור לציון אמר בשיעור, שאין ראייה כל כך מאלו שהפילו כיון שזה נגרם בגלל שהאשה התאמצה ויצאה בחוץ וכו', וזה לא יכנס למחקר, והרי רוב אנשים אמא שלהם צמה בכיפור וילדה אותם רגיל עכ"ד.

אך יש להקשות על הדברים והרי לא הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, וברור שכל האנשים שחיים נולדו, אבל יש כאלו שלא נולדו בגלל שנפלו, ועל זה דנים? אלא כוונתו שרוב ההריונות מסתיימים בלידה אפילו שצמו בת"ב ביוה"כ. וזה עצמו קשה מה האחוזים שיש בזה.

התרשמותי היא, שקודם כל הרופאים נמצאים במונח כללי שעובר הוא לא נפש וכו', ועוד שאצלם אין לכל הפלה ברור ממה זה קרה, אלא עוקבים אם הוא בעיה בכלי דם, שלצורך זה יש טיפול תרופתי, וקשה להם מאוד לומר בהחלטיות שהפילו מפני הצום בשביל לעשות בזה מחקר. בו בשעה שמבחינת ההלכה יש כאן רעותא שהוא מפני הצום. ומה שאין מחקר ברור על זה אין זה פוטר אותנו. מהם אחוזי סכנה שחוששים לו בהלכה

ומו"א זצ"ל חקר את הנושא הרבה, שאף שקי"ל שלא הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב וכתב בעל הלכות גדולות שעל עובר אפילו פחות מארבעים יום מחללים את השבת, וכמו שכתב באור לציון, מ"מ כתב רע"א בתשובה קמא (ס' ס), שאם הוא על צד הרחוק לא נחשב פיקוח נפש, והמהרש"ם בדרכי שלום (אות תכא, ועין הרועים מערכת לשון חכמים אות קט), כתב משם רע"א שאפילו אחד מאלף מקרי בשם סכנה, ע"ש. והביא דבריו בשו"ת הלל פוסק (ס'י ריד), אך רע"א לא כתב אלא על צד הרחוק, ומהרש"ם כותב משמו שהוא אחד לאלף.

והנה מציינו לענין מלאכה ליולדת שבת שצריך שינוי כשעושים מלאכה עבודה, וכתב המג"א (בסימן של ס"ק ג, ומשנ"ב ס"ק ה), משם המגיד משנה והמאירי "שאיין אחת לאלף מתה" ע"ש. משמע שיש חשש פיקוח נפש בזה דוקא באחת לאלף, וי"ל. [ועל עצם ראיית רע"א משבת מה. לענין חברים שיש סכנה, ואין פיקוח נפש, יש לדחות כמש"כ בצי"א ח"ח (סימן טו קונטרס משיבת נפש פ"ד אות ה), ואכמ"ל].

ובאמת זהו הספק כאן כמה אחוזים יש שיכולות להפיל, וקרא מו"א לד"ר נסים כהן הי"ו כיום בבני ברק תובב"א שעשה דוקטורט על זה, ושאל בכל הארץ את טובי הרופאים שאמרו שיש "אחוזים גבוהים" של הפלות בגלל התענית משנים עשר שבועות ומעלה, פירושו התואם לחז"ל של שלשה חדשים משהוכר עוברא.

בשאר צומות

גם האחרונים החמירו לענין שאר צומות שצריך ג' חדשים, אמנם למעשה באור לציון וכן מו"א זצ"ל, והרב נאמ"ן בהגהות איש מצליח (ס'י תקנ הערה 3), סוברים שמשעה שיודעת שהיא בהריון אפשר שלא לצום, כי מה שאמרו שלשה חדשים הוא רק לודאות שהיא בהריון. וביחוד"ח ח"א (סימן סה), החמיר בזה והצריך מה שיהיה לפחות ארבעים יום עם חולשה או בחילות והקאות. והוא ידיעה אמציעת, והחמיר מאוד בעולת יצחק רצאבי ח"א (ס'י סז וכה"ג בדברי יציב ס'י רלא), [וכתב עליו יב"א ח"ז (ס'י נג אות ז), דברים חריפים].

לענין תשעה באב

עדיין הדברים לא ברורים בשיעור של האחוזים מספר של המפילות, וזה נשאר בספק גדול.

ומעשה שהיה עם מו"ז בשנת תשנז [לפני שיצא יביע אומר חלק ז], שהיה מאושפז בעין כרם ובא מו"א לבקר, ובו בשעה הגיע לבקר ד"ר שנקר ראש מחלקת נשים באותה תקופה, אך יצוא יצא אמר מו"א למו"ז זצ"ל, שהרופא הזה אומר שנשים בהריון לא יצומו כי זה מסוכן להפלה, ואז שלח לקרוא לו חזרה, ואמר מו"א למו"ז תשאל אותו אם היא תנוח ולא תעבוד האם ישנה את דעתו, וכך היה וחזר ד"ר שנקר ושאלו מו"ז אם אשה בהריון ותנוח במטה כל היום האם אפשרי שתצום, ואמר שהוא לא יודע והוא מסופק ויתכן שיכולה לצום, ומיד לאחר מיכן בשיעור השבועי אמר מו"ז שאשה בהריון ביום הכיפורים שתכין פרוסות עם לחם ושוקולד על השיש והשלחן שהילדים יהיה להם מה לאכול, והיא תנוח במטה כל היום כולו וככה תוכל לצום. עד כאן מעשה שהיה, ולמעשה בפועל אין בדרך כלל אפשרות שכזו שהאשה תשמע לנו ותזניח את הילדים ותשכב לישון במיטה. ובמציאות הנשים טורחות ויגעות והולכות ובאות בחוסר מנוחה, הרי שלא יצאנו מידי ספק. ובחזו"ע סתם שחייבות לצום באופן שתנוח. [זה שמעתי מאבא שסיפר ולא כמש"כ בספר

נפלאות הצדיקים ע' 647, ובספר קדוש יעקב ע' 121 הביא את הסיפור יותר אמיתי]

חשבתי לפטור את הבעיה אם היה אפשר לדעת מה הם הסימנים שאשה זו מסוגלת להפלה יותר מאחרות כגון התכווצויות וכאבי ראש, היינו אומרים להתחיל לצום ולאחר מיכן לראות איך תרגיש, אבל לומר לכל אשה לצום ולא משנה איך תרגיש הוא קשה מדי. ולאידך הוא ספק נפשיות. אך התרשמתי שאי אפשר לומר כן לאשה כיון שכל אשה מגיבה אחרת לפני הפלה.

ואף שלענין יוה"כ המנהג פשוט להחמיר, אבל לענין ת"ב מספיק לדון את המעוברת כדון של חולה שאין בו סכנה, ולדעת הרמ"א בסי' תקנ"ד צריך שיהיה בת"ב יותר מחולה שאין בו סכנה שגם מצטער ולא ככל התעניות, אבל לדין הספרדים קל יותר, ודין ת"ב ככל התעניות שחולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות. ודינו לדון את כל המעוברות כדון של חולה שאין בו סכנה.

ובהליכות שלמה להגאון הרב שלמה זלמן אוירבאך (עמוד תנ), הביא שאם מרגשת חולשה מעט יותר מן הרגיל תאכל ותשתה כצרכה, והיה אומר שאימו ואשתו לא צמו בתשעה באב בהריון, והיה דואג ומדבר שהמעוברות לא יצומו, כיון שכך מנהג ההוראה בארץ ישראל, ובפרט כשחם מאוד, ע"ש.

והגאון האור לציון אמר בשיעור על מעוברות שהרב צדקה חוצין היקל בת"ב בחום גדול, וכיום העולם התחמם והוא כל שכן שיהיה מותר. [אבל כיום יש מוגנים בכל מקום].

אך סיים שלדעתו קשה להתיר נגד התלמוד שלנו, ויכולות היום לצום, ויותר מחצי אנשים נולדו אע"פ שאמותיהם היו מעוברות ביוה"כ, רק אם לא מרגישה טוב יש להקל. ואפילו שיש מתירים ביוה"כ מפני פיקוח נפש, מ"מ לא נראה לי להקל.

ואם הוא ת"ב דחוי שאלה אותי אשה בהריון האם צריכה לצום, אמרתי לה צריך, אבל איך את מרגישה וכו' ואמרה חלשה, סיים הרב ברוך ה' שלא צריכה לצום. [בזה יש אריכות בפ"ע שמו"ז מתיר והאור לציון מחמיר].

ומעוברת אחר שכבר הפילה בעבר, בצום דחוי יש להקל, ובלא דחוי צריך שיקול דעת. עב"ד האור לציון. הרי שמביא שיש נוהגים שלא לצום ולדעתו צריך לצום וכשיש חום גדול או חולשה יש להתיר. וע"ע בפקודת אלעזר שפעמיים הפילה אשה והיקל לה לאכול, וע' בהלכה ורפואה חלק ד ע' נ תשובה מהבאר יצחק אלחנן, שכתב להקל בזה וסכנה לא רק לעובר אלא לאמא מצד שלא יוצא. ע"ש. והביא מחו"י כה"ג וע"ש מש"צ.

[אך עוד חידש האור לציון שאפילו בשאר תעניות שמעוברות פטורות, אינו אלא כדי קיום הולד, כמש"כ הרמב"ן. שו"ע, ולכן כיום צריך לעשות אולטרסאונט בשביל לדעת שהעובר תקין, אבל בבדיקות של שתן ודם שיוודעים שיש הריון, אבל אולי לא תקין. עב"ד האור לציון, ולכאורה למה לחוש למיעוט, וי"ל שצריך ודאות בשביל לצאת מהצום. והוא חומרא יתירה, וכיום גם בבדיקת דם של בדיקת הבטה יודעים בספירה אם המצב טוב].

לסיכום מאחר ויש לתלות בהפלה אפילו שהוא לא ממש פיקוח נפש, כיון שאחר ציון דרבנן, ובתוספת שמרגישות חולשה מיוחדת ונידונות כחולות שאין בהם סכנה יש להתיר להם לא להתענות.

וראינו באחרונים כמש"כ בפקודת אלעזר בן טובי (סי' תקנ"ד ס"ה), להקל כשיש למעוברת חולשה. וכמש"כ בכנה"ג והביאו במזבח אדמה ששלשים יום לאו דוקא אלא כל שמרגישה חולשה, ע"ש. וכן הוא בבאה"ל משם רע"א שאם יש לה מיחוש שרי.

אמנם בתחילת ההריון עד שתיים עשרה שבועות אז הסכנה פחותה מצד התענית. אבל בשבעת השבועות הראשונים יש אחוזי הפלה גדולים מאוד גם בלא תענית, ולכן כשיש תענית יש בו תוספת סכנה וכמש"כ בשעה"צ (סימן תקנ"ב ס"ק, וע' בתורת היולדת פמ"ח ס"ק ו שצינו למש"כ הגרשו"א בהליכות ביתה פכ"ה הערה ג). ולכן במקרה כזה תנסה לצום במנוחה אם מרגישה בטוב.

ואם היא בחדש התשיעי הוא נידון בפני עצמו, באו"ח ספינקא (תקנ"ד ס"ו), הביא ממאורי אור שמשמע ממנו שבתשיעי תצום, ע"ש. ובמשנ"ב דרשו (סימן תקנ"ד הערה 27), הביאו מאגר"מ שיש סכנה בלידה מוקדמת של זירוז, וקצת צידדו בזה בתורת היולדת (סמ"ח הערה יא), אמנם יש לחלק בין זירוז טבעי של צום שאין בו סכנה. וחלק על זה גם בהליכות שלמה (ע' תנ), אך בירחון אסיה הובאה דעת הרב פרופסור הלפרין שהיא ראש מחלקת נשים בשערי צדק, שיש סכנה לזרז מתוך צום, והיות והסיכוי שלה ללדת על ידי התענית, יש לחייבה לא לצום אפילו ביוה"כ, אך לא קיבל את דבריו הגרשו"א, היות ואין החמרת קושי הלידה, על ידי התענית, ובפרט שאפשר לשתות הרבה עד הלידה משמתחילים צירים, [אבל לא

לאכול לפי המלצת הרופאים לחשש לניתוח וסכנת חנק]. אבל כל דבריהם על יוה"כ, משא"כ לת"ב הוא דין של חולה שאין בו סכנה ובתשיעי הקושי הרבה יותר.

זכר לחורבן אבילות החרבן

כתב היעב"ץ בסידורו עמודי שמים (עניני ת"ב), שאלמלא לא היה אלא עוון זה ביידינו אלמלא חטא זה רק ביידינו שאין מתאבלים על ירושלים כראוי, היה די להאריך את גלותינו והיא בעיני הסיבה הקרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות והנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאנו בגלות בכל מקומות פזורנו וכו' לפי שיצא האבל הלו מלבנו בהיותנו שקטים בארץ לא לנו שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבנו, עכ"ד.

שאלה - כשעושה אמה על אמה האם צריך לחשוף את הקיר לגמרי עד הבטון או מספיק עד הטיח?

תשובה - יכול עד הטיח הלבן. וכן המנהג. ומי שמיקל למרוח טיח במקום לקלף, כי זה יותר נח יש לו על מי לסמוך. ולא דומה למחלוקת האחרונים בצביעה בצבע שחור.

שאלה - האם יש לקרוע כיום על ירושלים העתיקה ולומר שהיא בחרבנה?

תשובה - בירושלים בזמנינו לדעת רוב הפוסקים אין צריך לקרוע קריעה שאין זה נחשב שירושלים בחרבנה (וגדלה וחולשת על מה שהיו ערים נוספות, ששכונת רמות היתה העיר רמת צופים ורמת שלמה היא נוב עיר הכהנים, וכן גבעת שאול) וכמש"כ בחזו"ע (בהלכות בין המיצרים, אות ד, ע' תלח), וישכיל עבדי ח"ח (סי' מג), וכו' הרב צ"א ועוד, וחלק על זה הגרשו"א במנחת שלמה ח"א (סו"ס עג), וס"ל שהיות ויש כנסיות של הנוצרים ימ"ש וקברות (אולי הכוונה שאסור לקבור בירושלים, וכידוע גם על הקברות בשער הרחמים, אך מו"א הבין שהוא בגלל הצלב שיש על הקברות), חשיב אף ירושלים לחרבה, מ"מ ספינקא דרבנן לקולא ואין חייב לקרוע, ע"ש. אך כתב מו"א שיש לומר שהיות וירושלים הישנה היא בדרום כמש"כ הרדב"ז א"ב אין שם כנסיות והיא בנויה על ידי יהודים, עכ"ד. אך לענ"ד שהיות ובציון שהוא עיר העתיקה יש כנסיות על כן לא חשיב שלטון. ועוד מה נענה על הקברות. ודוק. ולכן צריך לקרוע על ירושלים ולהוסיף על הקריעה כשרואה את הר הבית.

זכר לחורבן

שאלה - הקונה דירה מקבלן, האם צריך לעשות אמה על אמה זכר לחורבן?

תשובה - בקונה דירה מוכנה, שאין בה זכר לחורבן, יש קולא מסוימת שאין צריך לעשות זכר, כיון שהחיוב הוא על מי שסייד את הבית, וכמש"כ בשו"ת רדב"ז חלק ב (סימן תרמ), וכן מדייק מדבריו בדע"ת. והב"ח והמג"א (סי' תקס"ד), מחייבים לקלף. ונשמט ממג"א דברי הרדב"ז, שדרכו להביאו. אמנם מדברי הריטב"א (ב"ב ס.), משמע שיש להקל רק אם יש לתלות שנעשה הסיווד בהיתר. ולמעשה נחלקו בזה הפוסקים. בדברי דוד טהרני ח"א הקל, ובברכת יהודה ברכה החמיר. והמחמיר תע"ב.

אבל אבא זצ"ל אמר שלכו"ע כשקונה דירה שאינה מוכנה, הקבלן נחשב לשליח שלו, ואף שהקבלן לא מוכן לעשות זכר, כי זה לא בתקן של מסירת הדירה, מתחייב הקונה לעשות זכר לחורבן כשנכנס לדירה.

ולמעשה יש להחמיר תמיד, אף בנכנס לדירה מוכנה, מצד אחר, והוא שהרי מרן כתב בס' תקס (סעיף א) שאין בונים לעולם בנין מסוייד ומכווייר כבנין המלכים, שהוא צבע לבן לגמרי, והבתים שלנו צבועים בסיד לבן ממש, [ומש"כ בחזו"ע שיש חול בטיח, תמוה ביותר שלמעשה סדים לאחר מכן בסיד לבן ממש]. ולהנצל מזה מחוייב לעשות שיור אמה על אמה, ואף שלדעת מרן לא מועיל לבנין מלכים לעשות שיור, אנו עושים בזה ס"ס נגד מרן, וסומכים על דעת הרדב"ז בדעת הרי"ף שמועיל שיור, והסתפק בזה בבית יוסף בדעת הרי"ף. ובצירוף נוסף, שהוא דעת הראשונים (טור), שבנין המלכים זה דוקא מיני ציור, ולא סיד לבן. לכן יש לחייב תמיד לעשות שיור אמה על אמה מצד זה.

נוסף לכל האמור, ישנה סגולה טובה מהגר"ח פלאגי שכתב שיש כח בעשיית זכר לחורבן סגולה שלא תהיה שריפה בבית.

שאלה - מהו השיעור שצריך לעשות?

תשובה - ישנה חקירה גדולה האם האמה קטנה מהשיעור של הגר"ח נאה שהוא 48 ס"מ, אחר שנודע ששיעור הדרהם קטן יותר והוא לא 3.2 אלא 3 וקצת פחות מזה. וכפי שהוכיח במחקר הרב אדלר, שהרי הגמרא בפסחים (קט.), מקשרת בין האמה לרביעית, שהוא אצבעיים וכו', והרביעית היא ביצה וחצי. ובמשנ"ב איש

מצליח, בפתחה לחלק ד, נקטו משם הרב נאמן שלפ"ו האמה התקטנה, אמנם באור תורה ניסן תשנו (ע' תקכב), לא נקט כן הרב נאמן. וע' לאדמו"ר פני מנחם מגור, בהסכמתו למדות ושיעורי תורה (בניש), שהמחלוקת בזה נשארה ללא הכרעה בשיעורים, שמצד הביצה נראה שיעור אחר, ומצד האצבעות נראה שיעור אחד. ע"ש. והביא שם, במדות ושיעורי תורה בפרק ד, ובקונטרס בדעת הגר"ח פלאג'י, והזכיר צדק, שהאמה של שיטתם נוטה לדעת החזו"א. ויש כיום פענוח למשקלות בלע"ז שבדברי מרן באבכת רוכל (סימן נג נד), והמבי"ט ח"א (סי' קמג), ששיעור האמה הוא 55 ס"מ, ולא 48 כשיטת הגר"ח נאה, והרגישו בעצמם שלא מסתדר עם מידת הביצה הקטנה יחסית, והגר"ח נאה יסד דבריו על פי מש"כ בפתח הדביר משם הגר"ח פלאג'י לשיעור אחר. ממדות השערים במקדש נראה כשיטת החזו"א. וע' בדברי הלכה לר' יעקב עדס. וישנן עדויות סותרות בהר הבית גליס ע' 25 והלאה, הממצאים הארכיאולוגים מראים שהאמה היא 52 ס"מ, וכמש"כ דניאל לוי בספרו מקרא וארכיאולוגיה באריכות, כמו כן בין כוך לכוך יש אמה במערת המכפלה, שהיו שם ר' משה ועוד, ומדדו והוא כחמשים ואחד. הרי שאינו כלל כהגר"ח נאה. וחקר במדות ומשקלות של תורה וייס, חקר והסיק שלגבי האמות אין פשר לשיטת הגר"ח נאה. יש שטעו להביא מהמקווה של מצדה ראייה, וזה לא נכון כלל ועיקר, וכמש"כ בירחון סיני חלק טז חדש אייר, ומי שהביא עדות לא נכונה הוא בספר פאר הדור על החזו"א. אמנם בתחומין (כרך לא ע' 397), איתא שהממצאים בהרודיון הם כדברי הגר"ח נאה, ויש ספק לגבי כל הקורה שם. לכן לסיכום, דעה הממוצעת בכל זה היא ששיעור האמה הוא 52 ס"מ לכתחילה. והמחמיר 55 ס"מ תע"ב.

ובתשובות התשב"ץ ח"ג (סי' לג) כתב, שמי שהוא בעל נפש ירבה בשיעורים, לצאת ידי כל ספק, וכן נוהגין בכל המקומות לעשותו יותר גדול מהשיעור, כפליים ופכלים כפליים. והביא דבריו בלחם ושמלה (יו"ד סימן רא ח"א סי' ו').

שאלה - האם מותר לשים תמונה של כותל במקום הזכר לחורבן?
תשובה - מפורש בפמ"ג (משב"ז סימן תקס) שאסור לצייר זכר לחרבן כותל המערבי ומעשה צדקיהו. והעתיקו הגאון ממנוקאשט בנימוקי אוה"ח, וכ"כ בשדי חמד מערכת ז אות יב נגד מה שראה בעיר גדולה שכתבו על הקיר במקום אמה על אמה, שיר על החורבן. אמנם בספר קנין תורה ח"א (סי' קיז) כתב להקל. ונראה יותר להחמיר כי העניין שיהיה כיעור (ולא רק לזכור החורבן). ושמעתי משם הגר"ח קנייבסקי שהיקל וצ"ע.

שאלה - האם מותר לשמוע שירים שאינם שירי קדש, כגון שירים על ההרים והגבעות וכדומה?

תשובה - רוב הפוסקים החמירו בדבר, אך למעשה אין לאסור. המחמיר הגדול בזה הוא שיטת הב"ח שהעלה בדעת הרמב"ם, שהעתיקו בשו"ע, שרק שירות ותשבחות לה' מותר לשורר, ואפילו כשהוא לא בכלי שיר ולא על היין, וכ"פ בפרי האדמה, ובתי כהונה, ומהריק"ש, ומעשה רוקח, המהר"ל בספרו נצח ישראל (פרק כג דף קיח רע"ב), וכן האליה לדינא באז נדברו ח"ו (סימן סד). אמנם הגרי"ש ש"ס העלה בהערותיו בסוטה (מח). אמר שבדברי הב"ח לא התכוין לאסור אלא בדרך אור חומרא, ושכן דעת האגר"מ (חאו"ח סי' קסו). ע"ש. וכן בירחון אור תורה תשעא כסלו, כתב הרב נאמן שאין כוונת הרמב"ם אלא לשירי עגבים, אבל שירים סתם ודאי שמותר.

ואם הוא בכלי שיר ולא על היין, דעת הרב מקראי קדש אבולעפיא בירושל יעקב על מסכת סוטה בסופו מהדו"ק, ובלחם יהודה עייאש ומשנ"ב והשל"ה ואור לציון שאסור. וכן דעת מו"א זצ"ל. אמנם דעת הרב כנה"ג להתיר, ורק בכלי שיר וגם יין אסור. וכן העלו פרי הארץ והרב ידי אליהו, וכן מוכח בהדיא מרבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב יח חלק ב דף קסד טור ד). וכל דבריהם בדעת הרמב"ם, וכן עיקר לדינא להקל שמותר שירי חול אפילו בכלי שיר העיקר שלא יהיה יין.

שאלה - האם מותר ללכת לערבי שירה, בשירות ותשבחות לה', כשהם בצניעות גמורה?

תשובה - לפי המתבאר מהנ"ל מותר לגמרי היום ומפני שאינו על היין, וכ"ש כשהוא בשירות ותשבחות לה' שמותר. רק צריך לידע שצריך החזון לכוין לשם שמים, וכמו שכתב בשו"ע (סימן נג סעיף יא), אבל אם מכויין להשמיע קולו, ושמה כקולו, ה"ז מגונה. ע"כ. ודוחק לומר שהוא שבדברי השו"ע על החזון הם רק בתפלה ובבית הכנסת.

שאלה - האם מותר לשיר עם פסוקים ודברי תורה?
תשובה - מובא בהגמרא בסנהדרין (דף קא עמוד א), "תנו רבנן: הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר, והקורא פסוק

בבית משתאות בלא זמנו - מביא רעה לעולם. מפני שהתורה חוגרת שק, ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא, ואומרת לפניו: רבונו של עולם! עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו לצים". והנה כתב בשמן המשחה שכל זה בדרך ליצנות הלא"ה הרי שאם לא כן מותר, והב"ד בשו"ח אסי"ד (מערכת ז סי' יב), וכן כתב בשו"ת שרידי אש חלק א (סימן טז עמוד מב אות כא), שכן מנהג העולם להקל בזה. וכ"כ ביב"א ח"ג (חאו"ח סי' טו אות ה), וכן יש קצת משמעות מדברי תלמיד הרשב"א בדרשות ר"י אבן שועיב (ליום אחרון של פסח).

אמנם מדברי הרי"ף והרא"ש (בברכות פרק ה סי' א), משמע שאפילו בבית חתנים אסור, וכל שכן בסתם שירה. וכן הוא בספר חסידים (סימן רלח, וסימן תרמד), שאסור להשתמש בדברי שירה בפסוקים להרגיע את התינוק או לעניינים אחרים, ולא כמו שדייקו שמן המשחה וסיעתו הנ"ל מספר חסידים (סימן קמז).

תיקון חצות

שאלה - מתי הזמן הטוב ביותר לעשות ועד מתי אפשר?

תשובה - על פי הסוד בזמן חצות בחינת רחל יורדת ממקומה לעולם הבריאה לאסוף ניצוצות של קדושה, ועי"ז בזמן הגלות נמשך שפע לחיצונים, ויש בכך צער גדול לשכינה, ולכן בזמן זה אומרים תיקון חצות. יש סתירה בדברי מהר"ח בין ספר התכונה לבין הגהותיו על הזהר בכת"י, ששם דעתו שזמן חצות הוא לאחר ששעות מצה"כ. וכן דעת הרב מגן אברהם (סימן א ס"ק ג), הרב שערי ציון (שער תיקון חצות), הרב משנת חסידים (פרק א' אות א' ובסוף פרק ו), סידור ר' יעקב קאפיל, סידור רבי שבתי, סידור רבי אשר, הרב שער ההכנה הרה"ק רבינו נפתלי כ"ץ (בצואות דף י' ע"א), רבי נחמן מברסלב (לקו"מ קמא תורה קמט), הרב אליה רבה (סימן א' סעיף א'), הרב בעל מקדש מלך (דף קנ"ט ע"א), הרמ"ז, הראשל"צ בעל מזבח אדמה (דף כ"א ע"ב), תלמיד הרש"ש הרב זמרת הארץ (דף כו), הרב בכור שור (ברכות ג' ד"ה זמן), הרב אבן השהם (סימן כב), וכן נראה דעתם של הרה"ק רבי יעקב צמח (לחם מן השמים) והרה"ק רבי מאיר פאפירש (אור הישר) ועוד. וכיום הוא בערך שעה שתים בלילה.

אך בספר התכונה למהר"ח שעליו מסתמך הרש"ש. וכן דעת הרמ"ק, מהר"א אזולאי (אור החמה כת"י), הרב שב יעקב (או"ח סי' א), הרב מור וקציעה (סימן א), הרב בית עובד (אות ב'), רבנו זלמן (אות ח'), ברכי יוסף (אות ה), שערי תשובה (אות ד), עיקרי הד"ט (סי' א' אות ב), הגר"ח פלאג'י שו"ת לב חיים (חלק א סימן ו), הבא"ח (ש"א וישלח אות ד'), והכה"ח (סי' א ס"ק ז), הרב יביע אומר (ח"ט סי' קח). הרב אור לציון (ח"ב דף מב). שהיום והלילה שוים, והוא כיום בשעה 12.45. ולכן אם יכול להחמיר כשיטת השש שעות עדיף. אבל מעיקר הדין נהגו שחצות היום והלילה שוים. אבל לענין ברכות השחר אין להקל לומר לפני החצות של השש שעות, שהוא כיום בשתיים בלילה. ובפרט אחר שהרב זמרת הארץ, שהוא תלמיד הרש"ש, חלק עליו בזה.

עוד צריך לדעת שכמה שיותר מוקדם עדיף לומר תיקון חצות ולא סמוך לעמוד השחר.

הבן איש חי חידש שיכול לומר תיקון רחל רק עד חצי שעה קודם עמוד השחר, כי עולה השכינה בשלבים קודם עה"ש ולא בבת אחת. אבל האישי מצליח, והליכות עולם, חולקים ומתירים בדיעבד, כי סך הכל אומר פסוקים. ולגבי תיקון לאה, כתב הגר"ח פלאג'י שיכול לומר עד זמן טלית ותפילין, שהוא לשיטתם כמו 6 דקות אחר עמוה"ש.

שאלה - האם יש עניין לומר תיקון חצות שלא ככוונת הלב?

תשובה - המור וקציעה יצא נגד מי שאומר בלא כוונת הלב, וכתב שיותר טוב שלא יאמר (וכתב שיש לאומרו רק בארץ ישראל ולת"ח) וכן נוהגים החסידים, ולכן גם מחפשים עילה שלא לומר תחנון בבדי שתפילתו לא תהיה לחטאה, למעשה יצא כנגד זה הרב חיד"א בתחילת מחזיק ברכה (סימן א). וסובר שתמיד יאמר תיקון חצות, ע"ש. וכן האריך בזה ברב פעלים ח"א (סי' א שאלה ד), מביא בשם הנפש החיים באריכות שאפילו שלא מכויין כל כך העיקר האמירה, ולכן אומרים בלשם יחוד "בשם כל ישראל", וישנה הקלטה מהמקובל הגדול הרב מרדכי שרעבי זצ"ל, שמפליג בשבח אמירת "בשם כל ישראל" שמעלתו באלף אלפים יותר ממי שלא אמרו.

להצלת הנגיב הנכבד יהונתן בושארי בין ר' שמעון הי"ו וכל משפחתו שיחיו לנחת מכל יו"ח בגו"ר בשלום בית ופרנסה ולהוריו ר' שמעון בן סעדיה וכוכבה בת יעקב שלום בית ורפואה שלימה ולסבותיו יעקב בן זוהרה ולונה בת יקוט לרפואה שלימה בגו"ר